

University of Groningen

Invoering van individuele ontwikkelingsplannen

Harskamp, E.; Slof, B.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2006

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Harskamp, E., & Slof, B. (2006). *Invoering van individuele ontwikkelingsplannen*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Invoering van individuele ontwikkelingsplannen in het Praktijkonderwijs

Een onderzoek onder leidinggevenden en medewerkers

E. Harskamp

B. Slof

GION

Gronings Instituut voor
Onderzoek van onderwijs,
Opvoeding en ontwikkeling
Rijksuniversiteit Groningen
Postbus 1286
9701BG Groningen

Ontwerp:

H. van Dijk

ISBN 90-6690-842-4

© 2006. GION, Gronings Instituut voor Onderzoek van Onderwijs, Opvoeding en ontwikkeling.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photo print, microfilm or any other means without written permission of the Director of the Institute.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Directeur van het Instituut.

Voorwoord

Dit is het verslag van een onderzoek naar individuele ontwikkelingsplannen in het Praktijkonderwijs. In het verslag worden een vijftal vragen van de Vereniging Landelijk Werkverband Praktijkonderwijs beantwoord, over de voorwaarden voor gebruik van individuele ontwikkelingsplannen (IOP's) en de invoering ervan in schooljaar 2005/ 2006. De voorwaarden zijn organisatorisch, leerstofinhoudelijk en didactisch van aard. Het wettelijk kader en de uitvoerbaarheid van de IOP's wordt onder de loep genomen en de onderzoekers zijn nagegaan op welke manier leraren de plannen in de praktijk gebruiken. Er zijn observaties gedaan bij scholen die al enigszins zijn gevorderd met de invoering. Het beeldverslag daarvan ziet u op Internet: <http://ppswmm.ppsw.rug.nl/~harskamp/PRO2/>

Het onderzoek is gefinancierd uit het budget dat het ministerie van OCW jaarlijks beschikbaar stelt aan de VLPC voor de uitvoering van Kortlopend Onderwijsonderzoek op verzoek van het onderwijsveld. Dit onderzoeksproject is uitgevoerd binnen de onderzoekslijn 'authentiek onderwijs' van het Kortlopend Onderzoeksprogramma voor 2005 van de landelijke pedagogische centra (VSLPC).

Het rapport hadden we niet kunnen schrijven zonder de inbreng van directieleden en docenten in het Praktijkonderwijs. We bedanken de vele directieleden die de vragenlijst hebben beantwoord en de docenten van de bezochte scholen met wie gesprekken zijn gevoerd en die enthousiast uitleg gaven over hun werk. Met hen allen hebben we prettig gediscussieerd over 'hun' onderwijs. De scholen die we bezochten waren:

Het Dr. Aletta Jacobscollege afdeling Om de Noord in Hoogezand,
De Stiep, school voor Praktijkonderwijs te Assen,
Christelijke Praktijkschool Comenius te Leeuwarden,
Praktijkonderwijs Boxtel te Boxtel.

Egbert Harskamp (projectleider)

Groningen, mei 2006

Samenvatting

Door de landelijke pedagogische centra zijn er ontwikkelingen in gang gezet richting vraaggestuurd Praktijkonderwijs. De traditionele handelingsplannen zijn aan verandering toe en worden vervangen door individuele ontwikkelingsplannen waarin de nadruk ligt op de wensen en de mogelijkheden van de leerlingen. Het werken met individuele ontwikkelingsplannen brengt met zich mee dat er in de Praktijkscholen een aantal nieuwe onderdelen moeten worden ingevoerd. De voorstellen zijn om te gaan werken met: een startdocument waarin de uitgangssituatie van de leerling is beschreven, een portfolio waarin leerlingen zelf hun werk en vorderingen bijhouden, een leerlingvolgsysteem waarin de school de resultaten samenvat en regelmatige coachingsgesprekken tussen de mentor en de leerling. Met deze documenten en procedures zal naar verwachting het onderwijs meer ingespeeld raken op de wensen en de mogelijkheden van de leerlingen. Het is daarom van belang dat de leerlingen en de ouders / verzorgers worden betrokken bij het samenstellen van het onderwijsprogramma voor de leerling. Dit is de ene kant van het verhaal. De andere kant is dat scholen een beperkte breedte aan verschillende activiteiten kunnen aanbieden. Een school kan niet aan alle mogelijke wensen van leerlingen voldoen. De mogelijkheden worden bepaald door het beschikbare onderwijsaanbod en de inzet van leraren.

Juist in de beginjaren van het Praktijkonderwijs is het niet wenselijk om leerlingen al in andere opleidingssituaties te plaatsen dan in de school. In latere leerjaren is dat anders en kunnen leerlingen bijvoorbeeld een rijbewijs voor tractor of vorkheftruck buiten de school halen. Praktijkscholen moeten dus laveren tussen wens en werkelijkheid.

In opdracht van de Vereniging Landelijk Werkverband Pro is onderzocht op wat voor wijze in het Nederlandse Praktijkonderwijs wordt gewerkt met individuele ontwikkelingsplannen. Uit de resultaten blijkt dat veel Praktijkscholen wel op de hoogte zijn van de ontwikkelingen rond de individuele ontwikkelingsplannen en op diverse manieren aan informatie komen over deze ontwikkelingen. Maar, kennis alleen is niet voldoende om het werken met individuele ontwikkelingsplannen in te voeren. Op iets meer dan de helft van de Praktijkscholen (52%) is men bezig met het invoeren ervan of het aanpassen van de bestaande werkwijze rond individuele handelingsplannen. Bij de overige Praktijkscholen is het merendeel al wel bezig met het ontwikkelen van plannen, maar wordt er nog niet concreet aan de implementatie ervan gewerkt. Verder is op veel Praktijkscholen nog niet helemaal duidelijk hoe ver je moet gaan met individuele ontwikkelingsplannen. Het concept is voor scholen niet helemaal uitgekristalliseerd. Met name het rekening houden met de wensen en de mogelijkheden van de leerlingen, de betrokkenheid van ouders / verzorgers en het startdocument zijn onderdelen die nog niet goed zijn doordacht en ingevoerd. Daarom is het differentiëren van het onderwijsaanbod afgaande op de vraag van de leerlingen vanaf de eerste leerjaren van het Praktijkonderwijs vaak nog niet van de grond gekomen. Pas nadat de leerlingen kunnen kiezen voor een bepaalde branche

of arbeidsplaats, blijken de Praktijkscholen beter in staat om het onderwijsprogramma af te stemmen op de wensen en de mogelijkheden van de leerlingen. Het opzetten van een gedifferentieerd praktijkprogramma vanaf het eerste leerjaar past binnen de huidige ontwikkelingen in het Praktijkonderwijs en is nodig om individuele ontwikkelingsplannen met succes in te voeren. Het bedenken van concrete plannen en documenten om dit te realiseren blijkt voor veel Praktijkscholen nog een moeilijke opgave en daarom is het verstandig om van elkaar te leren. Hier ligt wellicht een taak voor het Landelijke Werkverband Pro om via de regionale verbanden bijeenkomsten te organiseren, waar scholen hun plannen en de implementatie bespreken en elkaar van advies dienen. Het is nodig dat Praktijkscholen ideeën opdoen van andere Praktijkscholen die al wat verder zijn. De drie landelijke pedagogische centra en andere begeleidingsdiensten kunnen een ondersteunende rol spelen.

Inhoudsopgave

1. Aanleiding onderzoek en vraagstelling	1
1.1 De Wet op het Voortgezet Onderwijs	1
1.2 Het Praktijkonderwijs	3
1.3 De onderzoeksvragen	5
2. Handelingsplannen	7
2.1 Handelingsplannen in het Praktijkonderwijs	7
2.2 Individuele ontwikkelingsplannen	11
3. Methode van onderzoek	15
3.1 Onderzoeksopzet	15
3.2 Meetinstrumenten surveyonderzoek	16
3.3 Steekproef enquêteonderzoek	16
4. Resultaten van het enquêteonderzoek	19
4.1 Voorlichting aan ouders / verzorgers en (basis)scholen in de regio	19
4.2 Bekendheid en attitude ten opzichte van het IOP	19
4.3 Handelingsplannen en individuele ontwikkelingsplannen	20
4.4 Uitvoering en evaluatie van de individuele plannen	21
4.5 Mate van differentiatie in het aanbod en vroege praktijkervaringen	22
5. Casestudy van de invoering individuele ontwikkelingsplannen	25
5.1 Twee typen ontwikkelingen op de scholen uit het survey-onderzoek	25
5.2 Resultaten van de casestudy	26
6. Individuele ontwikkelingsplannen: hoe nu verder?	39
6.1 Onderdelen en materialen van een onderwijsprogramma	39
6.2 Mogelijke opzet van het onderwijsprogramma	39
6.3 Voorstel voor een werkwijze met individuele ontwikkelingsplannen	45
7. Conclusie en aanbevelingen	51
Literatuur	55
Bijlage 1: Formulier IOP, Praktijkonderwijs Boxtel, 2004	57

1. Aanleiding onderzoek en vraagstelling

In dit eerste hoofdstuk wordt aangegeven welke gevolgen de Wet op het Voortgezet Onderwijs uit 1998 heeft voor het ontstaan van het Praktijkonderwijs en de eisen die er aan het Praktijkonderwijs worden gesteld. De inrichting, de werkwijze en de doelen van het Praktijkonderwijs zullen, in het kort, weergegeven als kader voor het werken met individuele ontwikkelingsplannen. In de laatste paragraaf worden de onderzoeksvragen van de Vereniging Landelijk Werkverband Pro beschreven.

1.1 De Wet op het Voortgezet Onderwijs

De invoering van het Praktijkonderwijs komt voort uit de wijziging van de Wet op het Voortgezet Onderwijs van 1998. Door deze wet zijn er drie nieuwe onderwijsvormen ontstaan voor het VO, namelijk: het Voorbereidend Middelbaar Beroeps Onderwijs (VMBO), het Leerweg Ondersteunend Onderwijs (LWOO) en het Praktijkonderwijs. De toelatingseisen zijn, in de meeste gevallen, bepalend voor het onderwijs dat door de leerling gevolgd gaat worden. De belangrijkste uitgangspunten voor het invoeren van deze nieuwe wet zijn:

- verbetering van de aansluiting van Middelbaar Algemeen Voorbereidend Onderwijs (MAVO) en Voorbereidend Beroeps Onderwijs (VBO) op het vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt door deze nadrukkelijk in te richten als Voorbereidend Middelbaar Beroeps Onderwijs (VMBO),
- het Voortgezet Speciaal Onderwijs (SVO) een plaats te geven in dit VMBO, zodat ook moeilijk lerende leerlingen en leerlingen met leer- en/of opvoedingsmoeilijkheden in het VO leerwegen kunnen voltooien,
- mogelijkheden opnemen om de SVO -deskundigheid in te zetten in het VO en de VO -faciliteiten te gebruiken voor het SVO.

Het uiteindelijke doel is om de aansluiting met het vervolgonderwijs of de arbeidsmarkt te verbeteren om voortijdige schoolverlating terug te dringen en de druk op het SVO te verminderen. Het onderwijs binnen deze scholen dient een vernieuwend karakter te krijgen: een zo breed mogelijke ontwikkeling van de leerlingen te stimuleren, actief en zelfstandig leren en recht doen aan de verschillen tussen de leerlingen.

Eisen die vanuit de WVO worden gesteld aan het Praktijkonderwijs

In de artikelen 10 f tot en met 10 h van de WVO worden de wettelijke eisen aan het Praktijkonderwijs beschreven. In het eerste artikel (10 f) wordt het Praktijkonderwijs nader omschreven. De belangrijkste punten uit deze wet zijn:

- Praktijkonderwijs wordt gegeven aan scholen voor Praktijkonderwijs of afdelingen voor Praktijkonderwijs verbonden aan scholen voor VMBO,
- Praktijkonderwijs is bestemd voor leerlingen voor wie vaststaat dat er een orthopedagogische en een orthodidactische benadering geboden is en dat het

volgen van het VMBO (al dan niet in combinatie met het LWOO) niet leidt tot het behalen van een diploma.

- Praktijkonderwijs bestaat uit een gedeelte waarin aangepast theoretisch onderwijs (aangepaste Basisvorming), persoonlijkheidsvorming en het aanleren van sociale vaardigheden wordt verzorgd en een gedeelte waarin de leerling wordt voorbereid op het uitoefenen van functies op de arbeidsmarkt,
- het bevoegd gezag van een school voor Praktijkonderwijs kan, indien dat voor de leerling noodzakelijk is, afwijken van de doelen van de basisvorming.

Het tweede artikel (10 g) beschrijft de toelatingsprocedure voor het Praktijkonderwijs. Zo zijn er eisen gesteld aan de kenmerken die de leerlingen bezitten om binnen het Praktijkonderwijs te worden toegelaten. Een leerling mag pas naar het Praktijkonderwijs toe als:

- er sprake is van een leerachterstand van drie jaar of meer in twee of meer domeinen (inzichtelijk rekenen, begrijpend lezen, technisch lezen en spellen: niet zijnde de combinatie technisch lezen en spellen),
- er daarnaast sprake is van een Intelligentie Quotiënt (IQ) tussen minimaal 60 en maximaal 75-80,
- of indien de leerling instroomt vanuit het Zeer Moeilijk Lerende Kinderen (ZMLK) Onderwijs.

Verder wordt er vermeld welke personen en instanties er betrokken zijn bij de toelatingsprocedure en wat hun rol daarin is. Het opstellen van een handelingsplan (in overleg met de ouders / verzorgers) door het bevoegd gezag van de school waar de leerling het Praktijkonderwijs gaat volgen maakt hier onderdeel van uit (lid 3). Daarnaast worden er nog diverse eisen gesteld aan de indicatiestelling bij de Regionale Verwijzingscommissie (RVC).

In het laatste artikel staat dat de Praktijkschool onderdeel moet zijn van een samenwerkingsverband. Het samenwerkingsverband heeft de volgende taken:

- gezamenlijk zorg dragen voor een toereikende organisatie en deskundige ondersteuning van het onderwijs voor leerlingen voor wie een orthopedagogische en orthodidactische benadering is geboden,
- opstellen van een zorgplan,
- instellen van een Permanente Commissie Leerlingenzorg (PCL).

Bekostiging van het Praktijkonderwijs

Per 1 september 2006 gaan de zelfstandige scholen voor het Praktijkonderwijs over op een Lumpsumbekostiging. De Praktijkscholen krijgen op deze wijze meer zeggenschap over de financiën en kunnen daardoor zelf gaan bepalen waar het geld aan gaat worden besteed. De consequentie van deze financiële vrijheid is dat de Praktijkscholen verantwoording dienen af te leggen aan de overheid over de wijze waarop de middelen zijn besteed. Het jaarverslag lijkt het beste instrument om deze verantwoording af te kunnen leggen en daarom wordt het financiële gedeelte van het jaarverslag, vanaf 2006, verplicht voor de Praktijkscholen.

Tabel 1.1: Bekostigingsparameters personele Lumpsum,-bekostiging zelfstandige scholen voor Praktijkonderwijs (MinOCW, 2006, bijlage 1)

Bekostiging	Fte per 1 augustus 2004
Ratio directie	1 op 169,12 leerlingen
Vaste voet onderwijzend personeel	3,14
Ratio onderwijzend personeel	1 op 8,87 leerlingen
Ratio onderwijsondersteunend personeel	1 op 104,38 leerlingen

Met deze wijze van financieren ontvangt een Praktijkschool 15,90 Fte aan onderwijzend personeel (3,14 Fte vaste voet + 11,77 Fte onderwijzend personeel + 1,00 Fte onderwijsondersteunend personeel) per 104,38 leerlingen, hetgeen neerkomt op een klassendeler van 7,00.

1.2 Het Praktijkonderwijs

Het uitgangspunt binnen het Praktijkonderwijs is dat alle leerlingen, met hun specifieke kenmerken, worden geaccepteerd en gerespecteerd. Het is van belang om de individuele begeleidingsvraag af te stemmen op de einddoelen die de Praktijkschool samen met de leerling formuleert. Het Praktijkonderwijs heeft de taak om de leerling zijn of haar mogelijkheden zo goed mogelijk te laten benutten en inzicht te geven in eigen mogelijkheden. Het doel is om de leerlingen voor te bereiden op het zelfstandig functioneren in de maatschappij en hen rechtstreeks naar een plaats op de arbeidsmarkt te leiden.

Het Praktijkonderwijs biedt de leerlingen onderwijs in fases volgens een piramidemodel. Aan de basis wordt naar verhouding veel theorieonderwijs gegeven en richting de top wordt het onderwijs steeds praktischer van aard. In de eerste ontwikkelingsfase (basis) wordt er een zo breed mogelijke oriëntatie geboden aan de leerlingen. Er is aandacht voor: elementaire algemene, praktische en sociale vaardigheden en de persoonlijke begeleiding van de leerlingen. Er wordt aangepaste basisvorming geboden. Na deze oriëntatiefase wordt er gekeken naar de persoonlijke interesses en capaciteiten van de leerlingen en er zijn interne stages. Zodoende kunnen de leerlingen zich voorbereiden op een externe stage in de beroepssector van hun keuze. In de derde ontwikkelingsfase worden de leerlingen voorbereid op een plaats op de arbeidsmarkt. Er wordt nu aandacht besteed aan specifieke praktische, sociale en communicatieve vaardigheden die van belang zijn voor de plaatsingsstage en een toekomstig arbeidscontract. Deze drie ontwikkelingsfases doorlopen de leerlingen gedurende hun schoolloopbaan. Veel Praktijkscholen bieden daarnaast nog een naschoolse begeleiding aan, waarin de leerlingen, daar waar nodig, ondersteund worden op de werkplek. Ook is er overleg met de werkgever over de verdere loopbaanontwikkeling van de leerling binnen het bedrijf. In elke ontwikkelingsfase dienen de leerlingen in aanraking te komen met de praktijk en daarom is het van belang dat scholen goed op de hoogte

zijn van de regionale ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en dat zij intensieve contacten onderhouden met relevante instanties.

Het Praktijkonderwijs moet echter vanaf de eerste leerjaren gaan aansluiten bij de individuele behoeften en mogelijkheden van de leerlingen. De leerlingen zullen moeten leren om al vroeg zelfstandig te werken, omdat ze later ook zelfstandig in de maatschappij moeten kunnen functioneren. Dit uitgangspunt heeft gevolgen voor de pedagogische aanpak, de didactiek en de organisatie van de school.

De Praktijkschool zal de volgende kenmerken dienen te bezitten:

- er is een flexibel onderwijsaanbod, dat aan de mogelijkheden en de wensen van de leerlingen kan worden aangepast,
- er is voor iedere leerling een individueel begeleidingsplan, dat betrekking heeft op het onderwijsaanbod en op de begeleidings- en stage -aanpak van de leerling en dat zichtbaar is binnen het leerlingvolgsysteem,
- de vorderingen die een leerling maakt zullen bijgehouden moeten worden met behulp van portfolio's en het leerlingvolgsysteem,
- er is aandacht voor praktische vaardigheden, emotionele ontwikkeling en sociale en communicatieve vaardigheden,
- de gehele schoolloopbaan staat in het teken van de arbeidstoeleiding en het zelfstandig functioneren van de leerling,
- er is een flexibele schoolorganisatie: zelfsturende kernteams van docenten die gekoppeld zijn aan een groepje leerlingen,
- ouders / verzorgers worden intensief betrokken bij de schoolloopbaan van de leerlingen,
- de kwaliteit van het onderwijs dient goed bewaakt te worden,
- er zal kostenefficiënt gewerkt moeten worden,
- om de leerlingen zo goed mogelijk te begeleiden zal er gekeken moeten worden naar de veranderingen in het aanbod van werk in sectoren waarin de leerlingen aan het werk kunnen, zodat er snel op ingespeeld kan worden,
- binnen de school zal het innovatievermogen groot moeten zijn om de individuele leerlingen voldoende keuzemogelijkheden te bieden en te begeleiden naar passende arbeid.

Binnen het Praktijkonderwijs worden verschillende loopbaanroutes aangeboden, deze zijn afhankelijk van de wensen en de mogelijkheden van de leerling. De meest gangbare route is de basisroute: de leerling volgt het "standaardprogramma" van de Praktijkschool, niets meer en niets minder. Daarnaast kan deze basisroute worden gevolgd met extra ondersteuning en kan de basisroute worden verlengd voor leerlingen die aan het einde van het Praktijkonderwijs (18 jaar) nog niet zelfstandig kunnen functioneren in de maatschappij. Voor de leerlingen die iets extra's willen, zijn er twee mogelijkheden: 1) de basisroute volgen en deze aanvullen met extra vakken / cursussen die binnen of buiten de school kunnen worden gevolgd en 2) de doorgaande route, welke doorstroming naar een Regionaal Opleidings Centrum (ROC) mogelijk maakt (instroming op niveau 1).

1.3 De onderzoeksvragen

In het Praktijkonderwijs dient het onderwijs in te spelen op de wensen en de mogelijkheden van de individuele leerling. Dit stelt eisen aan de inrichting van het onderwijs en de organisatie. Aangezien het Praktijkonderwijs nog maar net ontworpen en geïmplementeerd is, is het van belang om te onderzoeken hoe het onderwijs en de organisatie van het Praktijkonderwijs vorm krijgen. Vanuit de Vereniging Landelijk Werkverband Pro is de vraag gesteld hoe er binnen de scholen recht wordt gedaan aan de individuele wensen en mogelijkheden van de leerlingen. Hierbij kan er worden gedacht aan het werken met handelingsplannen en individuele ontwikkelingsplannen, het differentiëren en de evaluatie van de prestaties van de leerlingen.

Voor dit onderzoek zijn daarom de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

- 1) Hoeveel aandacht besteden de Praktijkscholen aan de voorlichting voor (de ouders / verzorgers van) toekomstige leerlingen en (basis)scholen in de regio?
- 2) Zijn de Praktijkscholen al bekend met het begrip individueel ontwikkelingsplan?
- 3) Hoe wordt er op de Praktijkscholen gewerkt met handelingsplannen en individuele ontwikkelingsplannen?
- 4) Hoe worden op de Praktijkscholen de prestaties van de leerlingen geëvalueerd?
- 5) Wordt er op de Praktijkscholen wel gedifferentieerd op grond van de wensen en de mogelijkheden van de leerlingen?

In het volgende hoofdstuk wordt beschreven wat handelingsplannen en wat individuele ontwikkelingsplannen zijn en hoe daar op scholen mee gewerkt kan worden. De wijze waarop dit onderzoek opgezet en verlopen is, komt in het derde hoofdstuk aan bod. De resultaten van dit onderzoek staan in het vierde en vijfde hoofdstuk beschreven. Het zesde hoofdstuk geeft een voorstel voor het werken met een individueel ontwikkelingsplan en het laatste hoofdstuk is gewijd aan de conclusie en de aanbevelingen van dit onderzoek.

2. Handelingsplannen

In het voorgaande is het wettelijk kader rond het Praktijkonderwijs en de werkwijze binnen het Praktijkonderwijs beschreven. Daaruit is gebleken dat het om onderwijs gaat waarbij goed rekening gehouden moet worden met de mogelijkheden die de leerlingen hebben en de wijze waarop deze binnen de arbeidsmarkt ingezet kunnen worden. De verschillen tussen de leerlingen zorgen er voor dat er binnen de Praktijkschool goed bijgehouden dient te worden wat er per leerling aan begeleiding en onderwijs gegeven is en wat de effecten hiervan waren. In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk wordt beschreven wat de rol van het handelingsplan in dit proces is. Aangezien het onderwijs verandert en men de leerling meer en meer verantwoordelijk wil laten zijn voor het eigen ontwikkelingsproces, is het nodig om veranderingen aan te brengen in het werken met handelingsplannen. Het individueel ontwikkelingsplan is een soort handelingsplan waarin men rekening houdt met de wensen en de verantwoordelijkheden van de leerlingen. Dit plan wordt beschreven in de tweede paragraaf.

2.1 Handelingsplannen in het Praktijkonderwijs

Vanwege het individuele karakter van het Praktijkonderwijs is het noodzakelijk om binnen de school plannen te maken waarin staat vermeld wat de leerlingen aan leren en begeleidingsactiviteiten nodig hebben. De (vak)docent stelt, al dan niet in overleg met andere betrokkenen (interne begeleider, mentor / coach, directeur, zorgcoördinator), een handelingsplan op dat bestemd is voor één of meerdere leerlingen. Op deze wijze is binnen de Praktijkschool duidelijk hoe er met die leerling(en) gewerkt moet gaan worden en op welke wijze de vorderingen geëvalueerd gaan worden. In het werkdocument: *Handelingsplannen, werken aan leerwegondersteunend onderwijs* wordt de volgende definitie van een handelingsplan gegeven:

Een handelingsplan is het geheel van voor een bepaalde periode schriftelijk vastgelegde concrete richtlijnen voor het onderwijs aan één of meer leerlingen op basis van informatie over de specifieke pedagogisch-didactische behoeften van deze leerling(en), waarmee de school beoogt bepaalde leer- en ontwikkelingsdoelen binnen een zeker tijdsbestek te bereiken.

Voor een school is het van belang dat afspraken over een leerling zo veel mogelijk binnen het groepsplan vallen. Als dit niet het geval is, dan moet de docent met tien tot zestien verschillende plannen werken. Het is zaak dat er een groepsplan is, waarin staat hoe het onderwijs aan de gehele groep moet worden gegeven en hoe er wordt ingespeeld op de problemen die individuele leerlingen hebben met bepaalde onderdelen. Het werken met handelingsplannen heeft diverse functies, in de literatuur worden de volgende vier functies veelvuldig genoemd:

- *bezinningsfunctie*, er is een goed overwogen keuze nodig bij het opstellen van de doelen en de te hanteren werkwijze. Door het opstellen van een

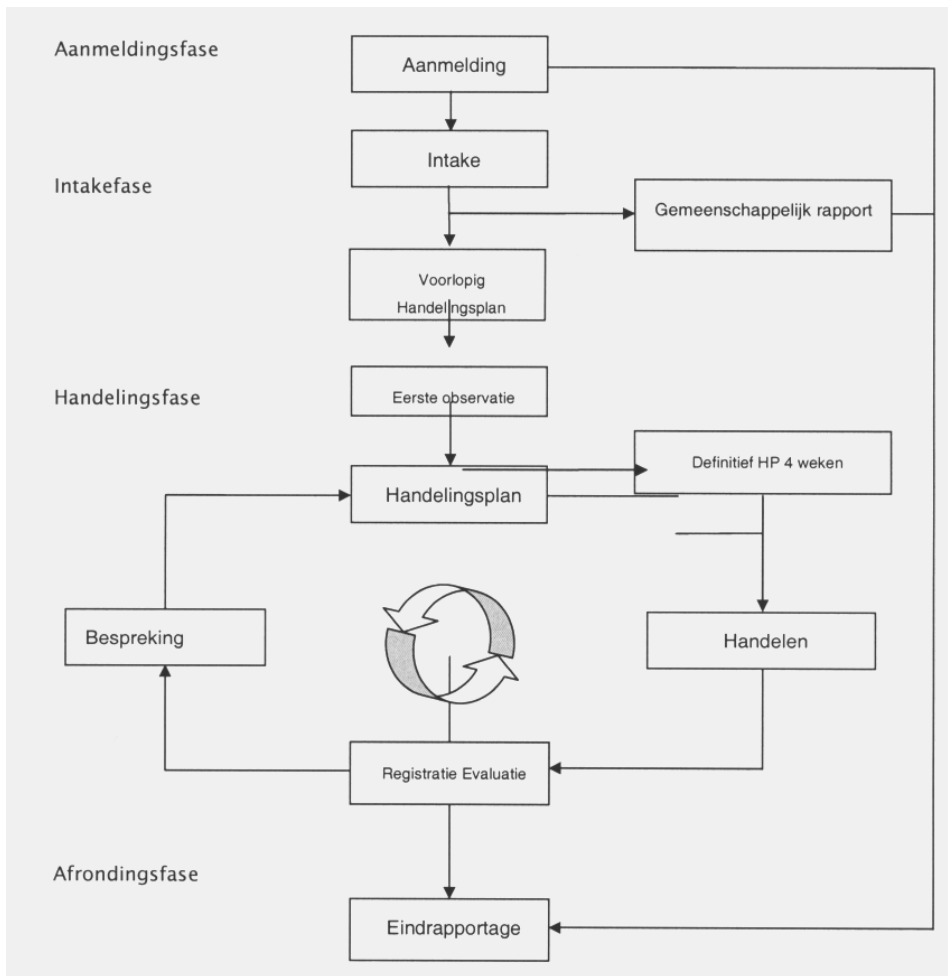
handelingsplan worden de betrokkenen “gedwongen” om na te denken over het probleem en de mogelijke oplossingen,

- *afstemmingsfunctie*, omdat er vaak verschillende disciplines betrokken zijn bij de leer- en begeleidingsactiviteiten, is het zaak om deze goed op elkaar af te stemmen. Door deze activiteiten goed op elkaar af te stemmen ontstaat er een eenduidige en systematische handelingswijze,
- *bewakingsfunctie*, in het handelingsplan wordt het voorgenomen onderwijsaanbod beschreven, zodat er een streeflijn ontstaat voor de leerling. Zodoende wordt de docent uitgenodigd doelbewust en gericht met de leerling bezig te zijn en niets aan toevalligheden over te laten. Daarnaast houdt de bewakingsfunctie in dat de behaalde resultaten worden geëvalueerd en er eventueel een nieuw plan opgesteld moet worden als blijkt dat het eerdere plan niet goed heeft voldaan,
- *communicatiefunctie*, het handelingsplan informeert de leerlingen en de ouders / verzorgers over de hulp die ze kunnen verwachten. Op deze wijze is voor hen duidelijk wat er staat te gebeuren en wat hun rol in het proces is.

De wijze waarop er in de praktijk gewerkt wordt met handelingsplannen verschilt nogal. Het is van belang om hier een beeld te schetsen van het werken met handelingsplannen, omdat de vragenlijst (hoofdstuk 3) op grond van dit beeld is samengesteld. Het werken met handelingsplannen vindt plaats op een planmatige wijze, waarbij er vijf vragen centraal staan:

- Wat heeft de leerling nodig en wat is wenselijk?
- Welke condities zijn hierbij van belang?
- Wie doet wat, wanneer, in welke frequentie en op wat voor wijze?
- Hoe evalueren we de activiteiten die in het handelingsplan staan beschreven?
- Hoe waarderen we alle geleverde inspanningen?

Als we deze vijf vragen in een overzicht (figuur 2.1) plaatsen dan wordt duidelijk dat er sprake is van een cyclisch proces. De verschillende stappen brengen verschillende fases met zich mee, waarin verschillende onderdelen uit het handelingsplan een rol spelen. Aan de hand van het overzicht worden de verschillende fases met hun specifieke onderdelen en de samenhang tussen de fases besproken.

Figuur 2.1: Cyclus planmatig handelen, CPS

Aanmeldingsfase Gedurende de aanmeldingsfase staat de vraag centraal wat de leerling nodig heeft en wat wenselijk is. De gegevens die voortkomen uit het Onderwijskundig Rapport (OKR) en het intakegesprek verschaffen informatie over de beginsituatie van de leerling. Elke discipline (vakdocenten, arts, psycholoog, orthopedagoog, e.d.) binnen de Praktijkschool kan zo naar de voor hem of haar relevante gegevens van de leerling kijken en hier een oordeel over vormen. Daarnaast kan vanuit de kant van de Praktijkschool aan de leerling en de ouders / verzorgers duidelijk worden gemaakt welke onderwijsdoelen (zelfredzaamheid en arbeidstoeleiding) de Praktijkschool voor de leerlingen nastreeft. Door zicht te krijgen op de beginsituatie en duidelijk te maken wat de onderwijsdoelen zijn, is voor alle partijen (leerling, ouders / verzorgers en de Praktijkschool) duidelijk wat men van elkaar kan verwachten. Als alle betrokkenen vinden dat de aanmelding tot een voor de leerling gewenst resultaat kan leiden, kan er worden begonnen aan de volgende fase.

Intakefase Na de aanmelding zal er onderzocht moeten worden welke condities voor de leerling van belang zijn. De verschillende disciplines binnen en buiten de

school kunnen, als dat nodig is, nog aanvullende informatie verzamelen om zo meer zicht te krijgen op de kenmerken van de leerling. Alle verzamelde informatie leidt tot een gezamenlijk rapport waar alle gegevens van de leerling in staan vermeld. Op grond van dit gezamenlijke rapport kan een voorlopig handelingsplan worden opgesteld. Het doel van dit handelingsplan is om te kijken hoe de leerling reageert op het door de school samengestelde handelingsplan. In dit voorlopige handelingsplan staat informatie over de inhoud van het aan te bieden onderwijsprogramma en de wijze waarop één en ander aangeboden gaat worden. Daarnaast staat erin vermeld waar, wanneer en hoe vaak de uitvoering plaatsvindt, wie er bij betrokken zullen worden en hoe het geëvalueerd zal worden. Door middel van observaties, opdrachten en toetsen kan er worden geëvalueerd of de gekozen werkwijze het gewenste effect heeft voor de leerling. In overleg met de ouders / verzorgers en de leerling kan dan worden besloten om verder te gaan met het opstellen van handelingsplannen voor de andere onderwijsdoelen. Als de gekozen werkwijze is bevallen dan gaat de leerling verder met het onderwijsprogramma van het Praktijkonderwijs.

Handelingsfase Als besloten is dat de werkwijze uit het voorlopige handelingsplan geschikt is voor de leerling, dan worden alle onderwijsdoelen op deze manier uitgewerkt. Voor ieder onderwijsdoel staat de vraag centraal : " Wie doet wat, wanneer, in welke frequentie en op wat voor wijze? " De wijze waarop het doel bereikt moet worden, wordt meestal per groep in een (groeps)handelingsplan beschreven. Voor leerlingen die moeite hebben met specifieke onderdelen worden er extra afspraken opgenomen in het handelingsplan, zodat zij ook mee kunnen komen met het onderwijsprogramma. In het handelingsplan staat informatie over de inhoud van het aan te bieden onderwijsprogramma en de wijze waarop één en ander wordt aangeboden. Verder staat erin vermeld waar, wanneer en hoe vaak de uitvoering plaatsvindt, wie er bij betrokkenen zullen worden en hoe het geëvalueerd zal worden. Vooral deze laatste vraag is van belang, omdat voor iedereen duidelijk moet zijn wanneer een bepaald doel is bereikt of wanneer het nodig is dat het handelingsplan aangepast moet worden. Voor ieder onderwijsdoel wordt er een handelingsplan gemaakt (in overleg met de leerling en de ouders / verzorgers) en daar wordt vervolgens naar gehandeld. Op een, in het handelingsplan, vast gestelde tijd wordt de evaluatie geregistreerd. Hoe er wordt geëvalueerd staat ook weer goed beschreven. Deze evaluatie is de basis voor de bespreking van de leerlingen en dient daarom opgenomen te worden in het leerlingvolgsysteem. Als blijkt dat de leerling het doel heeft bereikt, dan is men klaar met dit handelingsplan en kan er met een volgend onderwijsdoel worden begonnen. Als dit niet het geval is, zal het handelingsplan bijgesteld moeten worden in overleg met de leerling en de ouders / verzorgers van de leerling. Zodra alle onderwijsdoelen zijn bereikt, komt de leerling in de afrondingsfase terecht.

Afrondingsfase Wanneer alle onderwijsdoelen zijn bereikt, wordt er toegewerkt naar de uitstroom van de leerling. De waardering van alle geleverde prestaties speelt een

belangrijke rol in de eindrapportage van de leerling. In principe is Praktijkonderwijs eindonderwijs en zal de leerling uitstromen naar een plaats op de arbeidsmarkt. Deze plaats zal afhangen van de waardering van de door de leerling behaalde prestaties op de voor het beroep relevante vakken en de sociale en communicatieve vaardigheden van de leerling.

Is deze werkwijze nog geschikt voor het huidige Praktijkonderwijs?

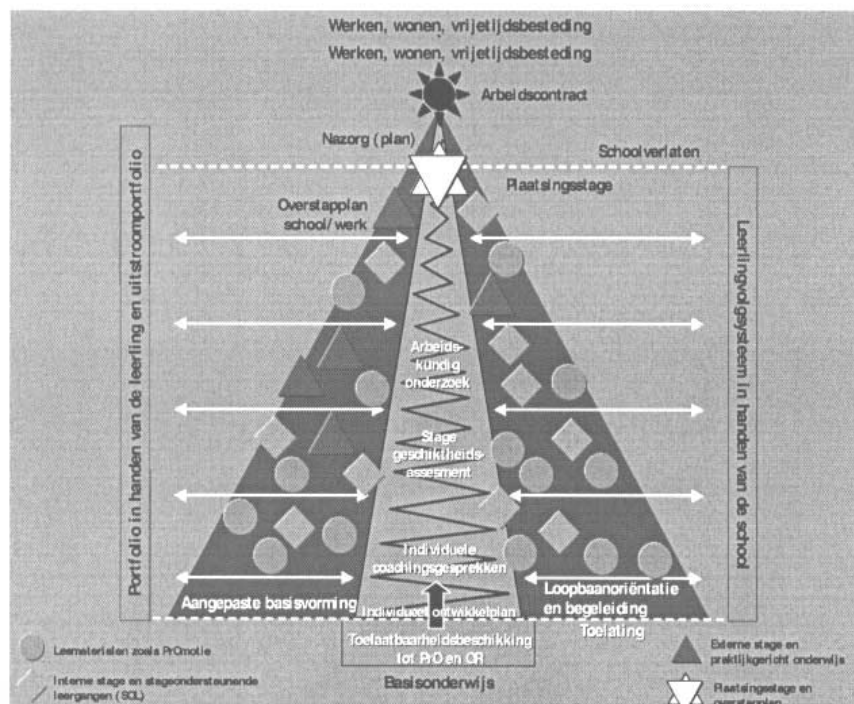
Het werken met handelingsplannen wordt door de Praktijkschool gestuurd. Binnen de Praktijkschool worden de doelen, de middelen, de docenten, de ruimtes, de werkwijzen en de wijze van evaluatie bepaald. Dit is een vreemde manier van werken voor een school die als doel heeft om maatwerk te leveren aan de leerlingen. Dit adaptieve en leerling-gerichte leren houdt in dat de inhoud, het tempo en de duur van het onderwijs moeten worden bepaald door het niveau, de belangstelling, de leerbaarheid en de mogelijkheden van de individuele leerling. Dit zorgt er voor dat de leerling meer verantwoordelijkheid krijgt over het eigen leerproces en dat deze actief kennis moet gaan construeren in plaats van de kennis te consumeren van de docent. De docent wordt coach en begeleider van de leerling en zal op verzoek leerstof overbrengen aan de leerlingen. Binnen de school moeten er voldoende bronnen zijn waar de leerlingen informatie vandaan kunnen halen en het leren binnen en buiten de school moet met elkaar worden verbonden. Dit is iets dat prima past in de onderwijsdoelen van het Praktijkonderwijs, omdat hierin nadrukkelijk aandacht wordt besteed aan het zelfstandig functioneren in de maatschappij en het begeleiden naar een arbeidsplaats. Deze ontwikkeling (adaptief en leerling-gerichte onderwijs) zorgt er voor dat binnen het Praktijkonderwijs een andere invulling aan het werken met handelingsplannen moet worden gegeven. De handelingsplannen zullen minder door de school moeten worden opgesteld en meer uitgaan van de wensen die de leerling heeft ten aanzien van de inhoud, de uitvoering en de evaluatie. Sommige scholen zijn al begonnen met de invoering van dit soort handelingsplannen. In de praktijk wordt de naam individuele ontwikkelingsplannen aan deze nieuwe manier van werken verbonden. In de volgende paragraaf wordt beschreven hoe men met individuele ontwikkelingsplannen in de praktijk kan werken.

2.2 Individuele ontwikkelingsplannen

Met het individuele ontwikkelingsplan wil het Praktijkonderwijs op interactieve wijze, onder meer door geplande coachingsgesprekken, aansluiten bij de mogelijkheden en het perspectief van de leerling. Bij de overeengekomen doelen en inspanningen in het individuele ontwikkelingsplan, probeert het schoolteam aangepaste leertrajecten in algemene vorming en praktische vorming aan te bieden. Dit kan plaats vinden in groepsverband of op individueel niveau. Bij het individuele ontwikkelingsplan staat de interactie over de inbreng en de voortgang voorop. In eerste instantie is de interactie nog vrij gesloten, maar later in de schoolloopbaan is er steeds meer ruimte voor de specifieke wensen van de leerling. De leerling kan kiezen uit het aanbod van de:

- te verwerven competenties (algemene, specifieke en individuele),
- te behalen certificaten of kwalificaties,
- persoonlijke leer- en ontwikkelingswegen,
- arbeidsmogelijkheden en –perspectieven.

Het individuele ontwikkelingsplan is een sturingsinstrument en vormt de kern voor de keuzes en de beslissingen over de individuele ontwikkeling en schoolloopbaan van de leerling. De werkwijze, als er gewerkt wordt met individuele ontwikkelingsplannen, die in het Praktijkonderwijs vaak gehanteerd wordt, is weer te geven door het Boommodel (Te Braak-Schakenraad en Huisman-Bakker, 2004).

Figuur 2.2: Boommodel

Onderaan de boom worden de toelatingsbeschikking en de toelaatbaarheid vermeld. Bij leerlingen die afkomstig zijn uit het (speciaal) basisonderwijs moet uit het Onderwijskundig Rapport (OKR) blijken dat deze leerlingen een beschikking voor het Praktijkonderwijs kunnen krijgen. Op grond van de beginsituatie en de wensen van de leerling wordt er een Startdocument gemaakt, waarin de volgende zaken staan beschreven: beginsituatie, de leerdoelen op korte en lange termijn, de wijze waarop deze doelen bereikt moeten gaan worden en de wijze waarop de voortgang wordt bewaakt (IOP en coachingsgesprekken). De leerlingen doorlopen de ontwikkelingsfasen die beschreven zijn in paragraaf 1.2. De doelen van het Praktijkonderwijs zijn: arbeidstoeleiding en maatschappelijke zelfstandigheid. Hoe de leerlingen deze doelen kunnen bereiken staat beschreven in de kern van de boom. In de kern van de boom staan drie elementen centraal:

- *individuele coachingsgesprekken*, gesprekken die de leerling heeft met de coach / mentor. Door de gesprekken moeten de wensen en mogelijkheden van de leerling steeds meer naar voren komen. De resultaten van deze gesprekken moeten leiden tot het opstellen, evalueren en aanpassen van het individuele ontwikkelingsplan van de leerling,
- *stagegeschiktheid assessment*, wanneer de leerling toe is aan een arbeidsplek kan de leerling zich gaan oriënteren op een bepaalde sector of branche waar de leerling interesse in heeft. Voorafgaand aan een interne of een externe stage wordt een Assessment afgenomen, waaruit moet blijken of de leerling wel voldoet aan de eisen (tempo, nauwkeurigheid, op tijd komen, e.d.),
- *arbeidskundig onderzoek*, als uit de ervaringen uit de oriënterende stage nog blijkt dat er een arbeidskundig onderzoek nodig is, dan is dat mogelijk. Door middel van dit onderzoek worden eventuele specifieke eisen aan het werk, mogelijkheden en beperkingen m.b.t. de toekomstige arbeidsplaats van de leerling op een gestandaardiseerde manier in kaart gebracht.

De basis voor deze drie elementen is het individuele ontwikkelingsplan, hierin worden dezelfde zaken als in een handelingsplan beschreven, maar nu meer vanuit de wensen en de mogelijkheden van de individuele leerling. Op grond van die wensen en mogelijkheden worden de coachingsgesprekken gevoerd. Het onderwijs wordt ingevuld met lesmaterialen, interne stages en stage ondersteunende leergangen, externe stages en praktijkgericht onderwijs en een plaatsingsstage. Met deze middelen moet er een aangepaste basisvorming (met als doel zelfstandig functioneren) en arbeidstoeleiding (met als doel een baan) worden bereikt. De vorderingen die een leerling maakt, worden op twee manieren bijgehouden. Ten eerste is de leerling hier zelf verantwoordelijk voor en moet hij / zij een portfolio maken. Hiermee moet de leerling tijdens de coachingsgesprekken aangeven wat er is bereikt en wat er nog verbeterd of geleerd moet worden. Aan de andere kant houdt de school ook de vorderingen bij door het gebruik van een leerlingvolgsysteem.

3. Methode van onderzoek

In de eerste paragraaf worden de verschillende fases in het onderzoek beschreven, waarna in de tweede paragraaf het gebruikte meetinstrument wordt behandeld. Naast een surveyonderzoek is er een casestudy gedaan in enkele scholen die verder gevorderd zijn met de invoering van IOP's. In de laatste paragraaf staat vermeld hoe de steekproef in het surveyonderzoek is samengesteld.

3.1 Onderzoeksopzet

Het onderzoek is gestart toen bij het onderzoeksinstituut (GION) van de Rijksuniversiteit Groningen de opdracht van de Vereniging Landelijk Werkverband Pro binnen kwam. Het doel van dit onderzoek is om op landelijk niveau een beeld te vormen van de wijze waarop in het Praktijkonderwijs wordt gewerkt met individuele ontwikkelingsplannen en enkele voorbeelden van gebruik. Van het Werkverband is een lijst ontvangen met daarop de namen en adressen van alle Praktijkscholen in Nederland. De onderzoeksopzet bestaat uit vier fases: selectiefase, data collectiefase, analysefase en de verwerkingsfase. In de eerste fase zijn op basis van de lijst met daarop de namen van alle Praktijkscholen in Nederland, die door de Vereniging Landelijk Werkverband Pro is samengesteld, een aantal Praktijkscholen geselecteerd. Er is een vragenlijst samengesteld naar aanleiding van de geraadpleegde literatuur (zie hoofdstuk 2). Gedurende de eerste afnamen bij vertegenwoordigers van scholen is er gelet op de werkbaarheid van de vragenlijst en deze is aangepast waar dat nodig bleek te zijn. Hierna zijn de geselecteerde scholen gebeld met het verzoek of ze mee wilden werken aan het onderzoek. Bij de scholen die hiertoe bereid waren is de vragenlijst afgenomen. Nadat de vragenlijsten waren afgenomen, kon de tweede fase worden afgerond. In de derde fase zijn alle gegevens verwerkt en zijn de analyses uitgevoerd. Ondertussen werd een casestudy uitgevoerd in een viertal scholen die verder gevorderd zijn in het gebruik van IOP's dan de meeste andere scholen. Op grond van de analyses van de survey-gegevens en de casestudies kon in de laatste fase van dit onderzoek het rapport worden geschreven.

Onderzoeksprocedures

Er is gekozen voor een telefonische afname, omdat de populatie van de Praktijkscholen is verspreid over het hele land. Om hiervan een beeld te vormen zal de steekproef moeten bestaan uit Praktijkscholen uit de verschillende provincies. De tijd, reiskosten en organisatie die het kost om alle scholen te bezoeken en op deze wijze de gegevens te verzamelen, weegt niet op tegen het (mogelijke) verlies van betrouwbaarheid. De onderzoekers gaan er vanuit dat de ondervraagde scholen naar alle eerlijkheid de vragen hebben beantwoord. Tijdens het afnemen van de vragenlijsten is ook gebleken dat veel Praktijkscholen niet wilden dat het beeld van hun school rooskleuriger werd voorgesteld dan dat dit in werkelijkheid is.

Er is een casestudyonderzoek uitgevoerd in vier praktijkscholen. De scholen werden geselecteerd op grond van hun vorderingen met de invoering van IOP's. Er is

gekeken naar twee clusters van scholen: zij die gevorderd zijn met het invoeren van IOP's als procedure en scholen die zich vooral richten op het inrichten van een gedifferentieerd onderwijsaanbod. De eerste categorie scholen richt zich vooral op het opstellen van plannen samen met de leerlingen en ouders en het regelmatig evalueren van de uitvoering ervan door docenten en team. De tweede categorie scholen is vooral bezig met het ontwikkelen van een gedifferentieerd aanbod aan praktijk in combinatie met theorie zodat leerlingen uit een aanbod kunnen kiezen en er binnen een groep enige differentiatie naar voorkeur van leerlingen mogelijk is vanaf het eerste leerjaar.

3.2 Meetinstrumenten surveyonderzoek

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een vragenlijst. Centraal in de vragenlijst is de theorie uit hoofdstuk 2 over de invoering van IOP's. Kort samengevat: Scholen moeten de doelstellingen van IOP's onderschrijven en deze willen invoeren; ouders en scholen moeten geïnformeerd worden, er moeten procedures worden ingevoerd voor het opstellen van IOP's vanaf het eerste leerjaar, de IOP's moeten regelmatig worden geëvalueerd en bijgesteld en er moet een gedifferentieerd aanbod met veel praktijkgerichte activiteiten zijn. De onderdelen van de vragenlijst zijn:

- Bekendheid en attitude ten opzichte van IOP's,
- informatieverstrekking aan (basis)scholen in de regio en ouders/verzorgers betrekken bij beslissingen,
- aanmeldingsprocedure en opstellen van individuele ontwikkelingsplannen,
- uitvoeren en evalueren van individuele ontwikkelingsplannen
- differentiatie in onderwijsaanbod en vroege praktijkervaringen aanbieden

Daarnaast zijn er vragen over algemene gegevens van de Praktijkschool. Voor deze onderdelen van de vragenlijst is nagegaan in hoeverre ze op samenhangende wijze de verschillende begrippen vaststellen. In onderstaande tabel wordt duidelijk per onderdeel beschreven hoeveel vragen gebruikt worden en wat de interne consistentie is van de vragen. Dit laatste wil zeggen dat vragen een hoge onderlinge correlatie hebben hetgeen er op duidt dat ze eenzelfde begrip meten. Een interne consistentie van .65 of hoger is gewenst om uitspraken te kunnen doen over hoe de onderzochte groepen denken en handelen

Tabel 3.1: interne consistentie van de begrippen in de vragenlijst

Naam begrip	Aantal vragen	Interne consistentie
1) bekendheid en attitude ten opzichte van IOP's	6	.82
2) informatie verstrekking aan toeleverende scholen en ouders en ouders betrekken bij beslissingen	8	.72
3) aanmeldingsprocedure en opstellen van IOP's	9	.76
4) differentiatie onderwijsaanbod en vroege praktijkervaringen	11	.72
5) uitvoeren en evalueren IOP's	11	.65

De interne consistentie waarmee de verschillende begrippen uit het theoretisch kader van het onderzoek worden gemeten is voldoende tot goed.

3.3 Steekproef enquêteonderzoek

Uit de lijst van Praktijkscholen zijn binnen drie regio's verschillende scholen geselecteerd. De regio's zijn: Noord, Midden en Zuid Nederland. De selectie binnen de regio is volstrekt willekeurig verlopen. De regio-indeling ziet er als volgt uit:

- Noord: Friesland, Groningen, Drenthe en Overijssel,
- Midden: Gelderland, Utrecht, Flevoland en Noord – Holland,
- Zuid: Zuid – Holland, Zeeland, Brabant en Limburg.

In totaal waren er ten tijde van het onderzoek medio 2005 zijn in Nederland zo'n 165 scholen voor Praktijkonderwijs, waarvan er in de: regio Noord (41), regio Midden (56) en de regio Zuid (68) waren gevestigd. De huidige situatie is niet veel veranderd in 2006 zij het dat meer scholen voor Praktijkonderwijs hun zelfstandig status hebben verloren en onderdeel zijn geworden van een scholengemeenschap. In tabel 3.1 staat vermeld hoeveel Praktijkscholen of afdelingen voor Praktijkonderwijs binnen een scholengemeenschap er per regio zijn benaderd voor dit onderzoek en hoeveel scholen er mee wilden doen aan dit onderzoek.

Tabel 3.1: Aantal scholen dat heeft deelgenomen aan het onderzoek

Regio	Deelnemende Praktijkscholen	Non -response	Benaderde Praktijkscholen
Noord	9 (27%)	2 (9%)	11 (20%)
Midden	11 (33%)	16 (76%)	27 (50%)
Zuid	13 (40%)	3 (15%)	16 (30%)
Totaal	33 (100%)	21 (100%)	54 (100%)

Uit de tabel blijkt dat er in totaal 33 Praktijkscholen mee hebben gedaan aan het onderzoek. Dit betekent dat de steekproef (33 scholen) 20% van de totale populatie (165 scholen) omvat. De drie regio's zijn ook naar omvang (aantal Praktijkscholen) vertegenwoordigd in de steekproef en daarom kunnen we spreken van een representatieve steekproef. De non-response is vooral in de regio Midden vrij groot te noemen. De niet-deelnemende Praktijkscholen uit deze regio komen niet alleen uit de grote steden of plaatsen maar ook uit de kleinere plaatsen. Hetzelfde kan er worden gezegd van de deelnemende scholen uit deze regio, ook hier zijn er Praktijkscholen uit de grote steden of plaatsen en uit de kleinere plaatsen. De non-response heeft daarom geen gevolgen voor de willekeurigheid waarmee de Praktijkscholen zijn geselecteerd.

De grootte van de non-response zal ongetwijfeld te maken hebben met het tijdstip waarop dit onderzoek is uitgevoerd. Vlak voor de zomervakantie hebben

Praktijkscholen blijkbaar geen zin of tijd meer om deel te nemen aan een onderzoek. Dit schooljaar kreeg regio Midden als eerste vakantie en waarschijnlijk kan de hogere non-response in deze regio hierdoor worden verklaard.

4. Resultaten van het enquêteonderzoek

In het eerste hoofdstuk van dit rapport is de onderzoeksvraag van de Vereniging Landelijk Werkverband Pro over Hoe in het Praktijkonderwijs wordt gewerkt met individuele ontwikkelingsplannen, verdeeld in vijf onderzoeksvragen. De resultaten van deze vijf onderzoeksvragen worden in de onderstaande paragrafen besproken. In totaal hebben 33 Praktijkscholen meegewerkt aan dit onderzoek, waarvan de algemene gegevens in tabel 4.1 staan vermeld.

Tabel 4.1 Algemene gegevens van de Praktijkscholen

Zelfstandig		Aantal leerlingen		Sociaal Economische Status		
Ja	Nee	Leerjaar 1	Leerjaar 2 - 6	Laag	Gemiddeld	Gemengd
23	10	999	3411	18	6	9
33		4410		33		

Van de 33 Praktijkscholen zijn er 23 zelfstandig en maken er tien deel uit van een scholengemeenschap. Op de deelnemende scholen zitten in totaal 4410,00 leerlingen, waarvan er 999,00 in het eerste leerjaar zitten. De sociaal economische status van de leerlingen is over het algemeen laag (55%) te noemen.

4.1 Voorlichting aan ouders / verzorgers en (basis)scholen in de regio

Praktijkscholen doen veel aan voorlichtingsactiviteiten, dit geldt voor zowel de voorlichting aan ouders / verzorgers als voor de voorlichting aan (basis)scholen in de regio. In 97% van de gevallen geven de Praktijkscholen voorlichting aan de basis(scholen) in de regio, waarbij er vooral gedacht moet worden aan presentaties over het Praktijkonderwijs (94%). Daarnaast besteden enkele scholen (24%) nog aandacht aan de voorlichting van de interne begeleiders van de (basis)scholen en aan informatief overleg over het aanmeldingsproces van de toekomstige leerlingen (24%). Het grootste deel van de Praktijkscholen (88%) heeft in korte statements op papier gezet welke doelen de Praktijkschool nastreeft voor de leerlingen.

Ook de voorlichting richting de ouders / verzorgers en de leerlingen is goed te noemen. De meest voorkomende activiteiten zijn: informatieavonden (88%), rondleidingen (94%) en open dagen (69%). Iets meer dan de helft (55%) van de Praktijkscholen heeft een website waar de ouders / verzorgers en de leerlingen voor informatie terecht kunnen.

4.2 Bekendheid en attitude ten opzichte van het IOP

Vrijwel alle Praktijkscholen (97%) zijn bekend met het begrip individuele ontwikkelingsplannen. De wijze waarop de Praktijkscholen aan informatie over de individuele ontwikkelingsplannen komen is heel divers te noemen. De brochures van het KPC (*"Het individueel ontwikkelingsplan in het Praktijkonderwijs"*) en het CPS

(*“Een goed begin is het halve werk”*) zijn bij 70% van de Praktijkscholen bekend. Daarnaast komen de Praktijkscholen ook nog op diverse andere manieren aan informatie, enkele voorbeelden zijn: bijeenkomsten Vereniging Landelijk Werkverband, studiedagen, cursussen Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg. De richting (werken met individuele ontwikkelingsplannen) die in de brochures en de andere informatiebronnen wordt weergegeven staat het overgrote deel van de Praktijkscholen aan. Van de deelnemende Praktijkscholen kijkt 85% positief aan tegen de richting die wordt ingeslagen en vindt 90% dat de aangeboden informatie van belang is voor het Praktijkonderwijs. De invoering van de individuele ontwikkelingsplannen gaat echter minder snel, 52% van de Praktijkscholen is met de implementatie en / of de aanpassing ervan bezig. Van de overige 48% zijn de meeste Praktijkscholen (39%) al bezig met het maken van plannen voor het volgende schooljaar of voor de schooljaren daar op volgend. Helaas is 9% van de Praktijkscholen nog niet bezig met het maken van plannen voor het invoeren van de individuele ontwikkelingsplannen.

4.3 Handelingsplannen en individuele ontwikkelingsplannen

In hoofdstuk 2 is beschreven welke elementen en documenten passen bij het werken met individuele ontwikkelingsplannen. In de onderstaande tabel (tabel 4.2) staat weergegeven in hoeverre deze elementen en documenten aanwezig zijn bij de Praktijkscholen die hebben deelgenomen aan dit onderzoek.

Tabel 4.2: kernzaken bij het werken met individuele ontwikkelingsplannen

Startdocument	Coachings- gesprekken	Leerling- gestuurd onderwijs	Betrokkenheid van de leerling en de ouders	Leerling- volgsysteem	Portfolio
42%	73%	36%	37%	76%	64%

Uit tabel 4.2 blijkt dat:

- minder dan de helft van de Praktijkscholen gebruik maakt van een startdocument en dit terwijl het eerste coachingsgesprek en de individuele ontwikkelingsplannen hierop gebaseerd dienen te zijn.
- op veel Praktijkscholen worden al coachingsgesprekken gevoerd, maar hier is vaak geen schriftelijke weergave van terug te vinden. Dit maakt het lastig om de individuele ontwikkeling van de leerlingen bij te houden en dat zal niet bevorderlijk werken op de ontwikkeling van alle leerlingen.
- slechts bij 12 van 33 scholen worden de leerlingen gestimuleerd om zelf activiteiten te plannen en te evalueren. Dat betekent dat bij de andere scholen er voornamelijk nog docentgestuurde onderwijs wordt gegeven en er dus niet voldoende rekening wordt gehouden met de wensen van de individuele leerling.

- de betrokkenheid van leerlingen en de ouders / verzorgers bij het opstellen van het individuele ontwikkelingsplan is nog niet groot. Bij 37% van de Praktijkscholen worden zowel de ouders / verzorgers als de leerlingen betrokken bij het opstellen van de plannen. Als er sprake is van betrokkenheid dan wordt er expliciet gevraagd naar de wensen van de leerlingen en de ouders / verzorgers.
- op veel Praktijkscholen wordt al gewerkt met een leerlingvolgsysteem (76%) en met portfolio's (64%). In veel gevallen worden deze voortgangsregistratiesystemen al vanaf het eerste leerjaar in gebruik genomen. Hierbij dient te worden opgemerkt dat veel Praktijkscholen het moeilijk vinden om te bepalen wat er in het portfolio moet komen te staan en hoe dit als "bewijzenmap" bij de voortgangsgesprekken kan worden gebruikt.

Hiernaast is onderzocht hoe het met de meer algemenere zaken rond het werken met handelingsplannen en individuele ontwikkelingsplannen zit. Hieruit blijkt dat bij 67% van de Praktijkscholen er zwakte analyses van de individuele leerlingen worden gemaakt op grond van gegevens uit het toelatingsgesprek, het Onderwijskundig rapport en eventuele vervolgonderzoeken. Wat opvalt, is dat in niet alle gevallen de leerdoelen in het handelingsplan worden geordend op grond van deze analyses. Bij 23% van deze Praktijkscholen wordt deze informatie jammer genoeg niet verwerkt bij het ordenen van de leerdoelen in het handelingsplan of het individuele ontwikkelingsplan. Bij het opstellen van de handelingsplannen of de individuele ontwikkelingsplannen wordt er in 73% van de gevallen wel een verantwoording gegeven vanuit de vaardigheden die de leerling meebrengt naar de geplande leerdoelen.

Het handelingsplan of het individuele ontwikkelingsplan wordt vaak (70%) wel uitgelegd aan de ouders / verzorgers, maar zij hoeven het plan meestal (79%) niet te ondertekenen. Als ouders / verzorgers bij de school worden betrokken dan ondervinden de Praktijkscholen niet veel problemen. Het enige grote probleem dat de Praktijkscholen ondervinden is het acceptatieprobleem van de ouders / verzorgers. Zij vinden het moeilijk te accepteren dat hun kind het Praktijkonderwijs volgt. Met gesprekken proberen de medewerkers van de Praktijkscholen deze acceptatieproblematiek op te lossen en dat slaagt in de meeste gevallen ook.

4.4 Uitvoering en evaluatie van de individuele plannen

Binnen het Praktijkonderwijs wordt op verschillende manieren gekeken naar de prestaties van de leerlingen. De progressie van de leerlingen uit het eerste leerjaar wordt gemiddeld 2 à 3 keer per jaar geëvalueerd binnen het zorgteam van de Praktijkschool. In deze besprekingen worden de kenmerken en prestaties van alle leerlingen gezamenlijk, door alle disciplines, behandeld. Voor de "probleemleerlingen" zijn er maandelijkse besprekingen georganiseerd bij 76% van de Praktijkscholen. Voor de registratie van de prestaties van de leerlingen worden het leerlingvolgsysteem (76%) en de portfolio's (64%) van de leerlingen gebruikt.

Ook wordt de informatie uit de coachingsgesprekken gebruikt om de handelingsplannen of de individuele ontwikkelingsplannen te evalueren. Daarnaast zijn er nog de voortgangsgesprekken (72%) die er met de ouders / verzorgers en de leerlingen worden gevoerd. Door middel van de twee laatstgenoemde evaluatiemiddelen worden ook de ouders / verzorgers en de leerlingen betrokken bij het evalueren van de leerdoelen die in de handelingsplannen of de individuele ontwikkelingsplannen staan vermeld.

4.5 Mate van differentiatie in het aanbod en vroege praktijkervaringen

In het Praktijkonderwijs wordt vaak gewerkt met het piramidemodel, met drie verschillende ontwikkelingsfasen (zie paragraaf 1.2). Dat houdt in dat de keuze voor een specifiek beroep of een specifieke sector of branche pas later in de schoolloopbaan aan de orde zal komen. Dit blijkt ook uit de gegevens, in 67% van de gevallen wordt er pas in het derde of het vierde leerjaar een keuze gemaakt en praktijkervaringen worden aangeboden. Op de andere Praktijkscholen kunnen leerlingen eerder kennis maken met de praktijk, bijvoorbeeld door snuffelstages of door interne stages en praktijkoefening. Wat betreft het onderwijsaanbod zien we voor de verschillende vakgebieden het volgende beeld:

- *Sociale competenties*: voor de beroepskeuze wordt er nog voornamelijk klassikaal (58%) gewerkt en is er daarnaast ruimte voor het werken met groepjes (36%). Voor individueel werken is er voor de beroepskeuze weinig aandacht (6%). Al dient wel opgemerkt te worden dat veel scholen gebruik maken van lesmaterialen (o.a. Promotie) waarmee er binnen de klas kan worden gedifferentieerd. Een ander beeld is er te zien na de beroepskeuze: dan wordt er met name op individuele wijze gewerkt (62%) en is klassikaal werken bijna niet meer aan de orde (10%).
- *Algemeen vormende competenties*: zowel voor als na de beroepskeuze zien we hetzelfde beeld als bij de sociale competenties. Eerst vooral klassikaal werken (52%) en groepswork (33%), waarbij er met het lesmateriaal (o.a. Promotie) nog wel enige differentiatie mogelijk is. Na de beroepskeuze is het individueel werken aan specifieke onderdelen meer aan de orde (58%) en speelt daarna het groepswork nog een rol (31%).
- *Praktijkvoorbereidende competenties*: het klassikaal werken blijft ook hier een belangrijke rol spelen (48%), maar toch zien we dat het individueel werken een grotere rol speelt bij het verwerven van deze competenties (27%). In vergelijking met de twee andere vakgebieden is de stijging van het individueel werken bij de praktijkvoorbereidende competenties veel groter. Zodra de leerlingen een keuze hebben gemaakt, wordt het individueel werken steeds belangrijker. Het beslaat dan 83% van de werkwijzen die in dit vakgebied worden toegepast.

In het eerste leerjaar wordt doorgaans nog weinig aandacht besteed aan de oriëntatie op de arbeidsmarkt, zodat de leerling weinig mogelijkheden krijgt om zich vroegtijdig te specialiseren. Op acht Praktijkscholen (24%) is er in het eerste leerjaar

de mogelijkheid om een interne stage te volgen. Daarnaast is er nog gelegenheid om: praktijkinformatie te vinden op de website van de Praktijkschool (21%), gesprekken te voeren met een vakman (18%), video-opnames te bekijken van werksituaties (15%). In het tweede en het derde leerjaar wordt er veel meer aandacht besteed aan de oriëntatie op de arbeidsmarkt. Het gaat hierbij vooral om snuffelstages (81%) en interne stages (90%). Verder blijven de hiervoor genoemde activiteiten een rol spelen.

Waarschijnlijk is stijging van de activiteiten in het tweede en het derde leerjaar te verklaren door het piramidemodel dat in het Praktijkonderwijs wordt gehanteerd. In de tweede ontwikkelingsfase komen de persoonlijke interesses aan de orde, zodat er pas in deze fase wordt begonnen met het verkennen van de arbeidsmarkt.

Bij de differentiatie van het onderwijsaanbod komen de Praktijkscholen over het algemeen weinig problemen tegen. 85% van de Praktijkscholen zegt geen noemenswaardige problemen tegen te komen. De problemen die de Praktijkscholen bij de differentiatie tegenkomen zijn divers: onvoldoende randvoorwaarden (computers en ruimtes), het aantal docenten en de competentie van de docenten, de omzetting van de ideeën van het adaptief en leerling-gericht onderwijs naar de onderwijspraktijk en de kwaliteit van het lesmateriaal.

5. Casestudy van de invoering individuele ontwikkelingsplannen

In dit hoofdstuk beschrijven we de schoolbezoeken op locatie. In hoofdstuk 2 is een studie gedaan van onderzoeksliteratuur en we hebben conclusies getrokken hoe het werken met individuele ontwikkelingsplannen in theorie plaats moet vinden. Middels 'best practice' beschrijvingen willen we laten zien hoe docententeams IOP's gebruiken. We beginnen met een typering van ontwikkelingen in scholen op basis waarvan de casus gekozen zijn

5.1 Twee typen ontwikkelingen op de scholen uit het survey-onderzoek

Uit het survey-onderzoek komt naar voren dat er twee groepen scholen zijn te onderscheiden als we kijken naar de activiteiten waar de scholen zich vooral mee bezig houden. Voor het realiseren van individuele ontwikkelingsplannen kan de school kiezen om vooral te zorgen dat de procedure binnen de school goed verloopt en docenten als team samenwerken. De andere kant van het realiseren van individuele ontwikkelingsplannen betreft het zorgen voor een gedifferentieerd aanbod, zodat individuele keuzes van leerlingen ook feitelijk kunnen worden gehonoreerd. Dit betekent differentiatie in het onderwijsaanbod vanaf leerjaar 1 en vroege praktijkervaringen aanbieden. Uit de relaties tussen de variabelen in ons onderzoek blijkt dat scholen vaak kiezen voor een van beide kanten. De onderstaande tabel laat met vetafgedrukte getallen relaties zien die van belang zijn.

Tabel 5.1: Correlaties tussen variabelen

	IOP's opstellen	Bekendheid en attitude	Informatie en ouderbetrokkenheid	Uitvoeren en evalueren van IOP's	Differentiatie en vroege praktijkervaringen
Begin met invoeren van IOP	.47*	.25	.02	.50*	.28
IOP's opstellen		.04	.31	.55*	.26
Bekendheid en attitude t.o.v. IOP			-.23	.15	.31
Informatie en ouderbetrokkenheid				.32	.42*
Uitvoeren en evalueren van IOP's					.30

* significante correlaties ($p < 0.05$, tweezijdig getoetst)

We zien in de tabel dat als scholen zijn begonnen met de invoering van IOP's (52% van de onderzochte scholen) dan zijn ze ook significant vaker bezig met plannen opstellen voor individuele leerlingen en met het uitvoeren en evalueren van die plannen, dan scholen die nog niet zijn gestart. Dat is voor de hand liggend. Maar, de scholen die IOP's zijn gestart zijn niet significant vaker bezig met het inrichten van een gedifferentieerd onderwijsaanbod en het aanbieden van praktijkervaringen vanaf de eerste leerjaren. De correlaties laten zien dat het uitvoeren van IOP's en het bieden van een gedifferentieerd aanbod nog vaak gescheiden verlopende ontwikkelingen zijn binnen de scholen. Opvallend is dat informatie naar buiten toe en ouderbetrokkenheid vooral gebeurt op scholen die bezig zijn met een gedifferentieerd aanbod en praktijkervaring vanaf het eerste leerjaar en vaak niet op scholen die bezig zijn invoeren van IOP's. Toch is dit een integraal onderdeel van het werken met IOP's.

We hebben uit de scholen die bezig zijn met invoering van IOP's twee scholen gezocht die vooral gericht zijn op het invoeren van de IOP als procedure en twee scholen die vooral zijn gericht op differentiatie in het onderwijsaanbod en vroege praktijkervaring voor leerlingen.

5.2 Resultaten van de casestudy

We zullen de casus bespreken aan de hand van de twee invalshoeken voor de invoering van IOP's. Ten eerste de schoolorganisatorische voorwaarden wat betreft het onderwijsaanbod, de ruimtes en de extra ondersteuning voor het onderwijs in de groepen en ten tweede de voorwaarden op het niveau van de begeleiding van de leerlingen en de zorg voor individuele leerlingen. We zullen ons vooral richten op de inrichting van het onderwijs in de eerste twee leerjaren omdat vanuit de onderbouw de invoering van het IOP zal moeten plaatsvinden.

Scholen vooral gericht op differentiatie in vakkenaanbod en mogelijkheden tot vroege praktijkervaringen

Op het Aletta Jacobs en De Stiep zijn er verschillende groepen leerlingen per leerjaar. De scholen hebben respectievelijk 120 en 160 leerlingen.

Theorie/ praktijk: Er is een gestructureerd aanbod van praktijk- en theorielessen waarmee leerlingen zelfstandig kunnen werken. Ongeveer de helft van de lessen bestaat uit praktijkvakken en de andere helft uit theorievakken. Op het Aletta Jacobs zijn 14 van de 29 lessen gericht op praktische vaardigheden inclusief gymnastiek en informatica (opdrachten doen met de computer). De praktische vakken zijn: handvaardigheid (algemene techniek), houtbewerking, metaal, verzorging, werken in de keuken, groen en textiel (de drie laatste praktijkvakken worden per periode afgewisseld).

uur	MAANDAG	Ikr	lok	DINSDAG	Ikr	lok	WOENSDAG	Ikr	lok	DONDERDAG	Ikr	lok	VRIJDAG	Ikr	lok
1e 08.00	rek - wisk	kroez	2	rek - wisk	kroez	2	hout	bakk	9	rek - wisk	kroez	2	rek - wisk	kroez	
2e 08.50	nederlands	kroez	2	informatica	kroez	4	hout	bakk	9	verzorging	bond	7	nederlands	kroez	
09.40	pauze			pauze			pauze			pauze			pauze		
3e 10.00	aardrijkskunde	kier	2	nederlands	kroez	2	rek - wisk	kroez	2	techniek	groen		informatica	kroez	
4e 10.50	gymnastiek	dier	nw	gymnastiek	dier	nw	nederlands	kroez	2	techniek	groen		engels	kroez	
5e 11.40	pauze			pauze			engels	kroez	2	pauze			pauze		
6e 12.30	handv. heid	bond	2	geschiedenis	kroez	2				metaal	bakk	8	tekenen	jans	
7e 13.20	handv. heid	bond	2	biologie	kroez	2				metaal	bakk	8	sova	kroez	
14.10	vrij														

Figuur 5.1: lesrooster voor een schoolweek in klas 1b Aletta Jacobs

Op De Stiep zijn er de vakken huishoudkunde, groen, houtbewerking en metaal. Er zijn afwisselende praktische opdrachten bedacht binnen deze sectoren die vanaf het eerste jaar al met de leerlingen worden gedaan. Er is elke week 3 uur houtbewerking, 3 uur metaal, 2 uur huishoudkunde en 3 uur groen op het programma.

Ruimtes: Er zijn in de scholen aparte lokalen of praktijkruimtes voor het leren zelfstandig uitvoeren van eenvoudige opdrachten in de vier sectoren: keuken voor 12 leerlingen, metaallokaal, houtlokaal, groenlokaal, ICT-lokaal, lokaal voor wassen en strijken etc

Gestructureerd aanbod: In beide scholen werken de leerlingen volgens de lijn van 'eerst denken, dan doen, dan nakijken'. Er wordt gebruik gemaakt van instructiekaarten. Hieronder zijn er voorbeelden (figuur 5.2) bij het leren maken van kapucijners met spek en het leren maken van een verbinding tussen twee houten balkjes.

Figuur 5.2: koken en houtconstructie aan de hand van een stappenkaart

De opdrachtkaart of werktekening geeft stapsgewijs aan wat de leerlingen moet doen om tot het goede resultaat te komen en de leerling kan mits deze de basisvaardigheden van het vak onder de knie heeft en zelfstandig tot een goed eindresultaat kan komen. Het controleren en beoordelen van het eindresultaat wordt al vroeg aangeleerd

Naarmate de leerlingen meer vaardigheden krijgen en in hogere leerjaren komen worden de eisen verhoogd en moet sneller, preciezer en netter werk worden afgeleverd.

Voorbeelden van opdrachten voor het eerste leerjaar zijn:

- Techniek (vogelhokje, voederbak, metalen bloemstandaard etc)
- Groen (dieren in de klas verzorgen, plantjes kweken, harken, schoffelen etc in buitenwerk)
- Zorg en welzijn (plein schoonmaken, schoolkeuken schoonmaken, eigen eten leren klaarmaken)
- Economie (receptie van de school met telefoon aannemen, assistentie in magazijn van de school, bediening en werk achter de counter van de school met verkoop van consumpties).

Elke school geeft een eigen invulling aan de opdrachten in de verschillende praktijkvakken, afhankelijk van de mogelijkheden in de school, deskundigheden onder de docenten en de mogelijkheden voor stage en werk die de regio biedt.

Zo is er op het Aletta Jacobs extra aandacht voor het zelfstandig werken en wordt geëxperimenteerd met het geven van instructies en opdrachten via de computer. In een try-out is nagegaan in hoeverre het mogelijk is leerlingen van het eerste leerjaar geheel zelfstandig te leren om met het computerprogramma Paint om te gaan. Via stapsgewijze instructie werd uitgelegd hoe onderdelen van het programma werken en vervolgens zijn leerlingen zelfstandig in groepjes bezig gegaan met de uitwerking van de opdrachten. De proef is goed verlopen en het volgende project zal zijn om theoretische kennis over praktijkvaardigheden op die manier zelfstandig te laten verwerven. Door instructie minder afhankelijk te maken van de leraar kan een grotere mate van zelfstandigheid worden bereikt en kan het aanbod meer worden toegesneden op de individuele behoeften en interesses.

Extra assistentie: De klassengrootte op beide scholen bedraagt maximaal 15 leerlingen. Op De Stiep is extra assistentie aanwezig in de klassen. De school heeft ervoor gekozen om minder leraren aan te stellen en daarvoor in de plaatsen onderwijsassistenten aan te stellen. De assistenten zijn meestal afkomstig uit een bepaald beroepssector waarvoor de school de leerlingen wil voorbereiden (timmerman, hoveniermedewerker, kok, bakker, horecamedewerker etc). Met behulp van een onderwijsassistent kunnen de leraren de klas verdelen in twee of drie subgroepjes die ze intensief kunnen begeleiden. De subgroepjes kunnen verschillende activiteiten doen. Zo kan een groep bezig gaan met onderhoud in een park, een andere groep aan het werk in de kas en weer een andere groep bij het park een stuk grond ompspitten.

Lesmateriaal en onderwijsplanning: Voor de theorievakken wordt op beide scholen het Promotiemateriaal gebruikt, evenals op de andere twee scholen die we later zullen bespreken.

De boeken voor Nederlands (woordenschat vaktaal, begrijpend lezen en schrijven), Informatiekunde, Reken en Wiskunde, Cultuur en Maatschappij en Praktijk en loopbaan (sociale beroepsvaardigheden) worden veel gebruikt. De scholen zijn tevreden dat er nu een leerlijn is voor onderbouw tot bovenbouw voor de verschillende theorievakken. De scholen gebruiken daarnaast aanvullend materiaal. Een bezwaar van het PROMotie-materiaal is dat de tekst erg talig is en de werkboeken door veel leerlingen niet zelfstandig kunnen worden ingevuld. Verder moeten leraren zelf vaak praktijkopdrachten bedenken die praktisch haalbaar zijn, om de theorie uit de boeken duidelijk te maken voor de leerlingen.

Het lerarenteam is op beide scholen per bouw en per vakgroep georganiseerd. Leraren overleggen met elkaar welke activiteiten ze gaan doen in de komende twee weken en in een aantal gevallen worden de activiteiten op elkaar afgestemd. Zo wordt overlegd over het behandelen van de vaktaal uit de PROMotieboeken die past bij activiteiten die in de praktische vaardigheden aan de orde komen. Op die manier begrijpen leerlingen de instructies van opdrachten en instructiekaarten sneller.

Op beide scholen wordt veel aandacht gegeven aan het bieden van praktische voorbereiding en in leerjaar 3 (15 jarigen) kiezen de leerlingen voor een bepaalde beroepssector en volgen ze een opleiding richting assistent-niveau-1 mbo. In de hoger leerjaren wordt voor de vaktheorie gebruik gemaakt SVA-materiaal van het KPC (Blik en Harskamp, 2005). In de lagere leerjaren wordt lesmateriaal uit verschillende bronnen gebruikt. Onder andere instructiekaarten voor praktische vakbewaamheden (spitten, slijpen van een schop, onderhoud zaaggereedschap, bediening schuurmachine etc). Meestal worden instructiekaarten ingezet als er een praktische opdracht is die daar aanleiding toe geeft.

Integratie theorie- en praktijkvakken: De theorievakken zijn op beide scholen in dienst van de praktijkvakken, maar er is nog wel een geschieden lesrooster (zie figuur 5.1). De vaktheorie leren de leerlingen in de praktijklessen. Bijvoorbeeld de theorie over houtverbindingen wordt tijdens en na het maken van praktische opdrachten gegeven. De leerlingen leren vooruit te kijken, systematisch te werken en hun werk te controleren en daarbij is enige kennis vaktheorie nodig.

Differentiatie in aanbod en eigen keuze van leerlingen: De leerlingen krijgen ongeveer de helft van de lessen praktische vaardigheden en een klein deel van de praktische vaardigheden kunnen leerlingen naar eigen keuze invullen. De leerlingen blijven in de onderbouw meestal in dezelfde groep en alleen bij keuze vakuren gaan ze naar een andere groep met leerlingen die ook voor dat vak kiezen. In het eerste jaar kunnen de leerlingen gedurende twee lessen per week kiezen uit extra les in een bepaalde sector. Gedurende de eerste twee jaren krijgt de leerling een oriëntatie in alle sectoren en in het tweede jaar kan de leerling al wat meer lessen (in totaal 4 lessen per week) in een bepaalde richting volgen. De keuze gaat in overleg met de mentor (basisgroepleser) van de leerling.

De lessen worden op De Stiep in kleine groepjes gegeven en de leerlingen krijgen intensieve begeleiding. Op het Aletta Jacobs doen de leerlingen veel zelfstandig en hen wordt geleerd om samen te werken bij het uitvoeren van opdrachten. Instructiekaarten en computerondersteuning spelen daarbij een steeds belangrijker rol.

Begeleidingsgesprekken en zelfevaluatie: Op beide scholen houdt de mentor een keer per twee weken een bespreking van de vorderingen met de individuele leerlingen. De mentor (klassenleraar) houdt een leerlingdossier bij van de vorderingen en ontwikkelingen van de leerling. De mentor verzamelt zelf gegevens over: taal, lezen, rekenen, wereldoriëntatie en maatschappelijke en culturele oriëntatie. De mentor krijgt beoordeling van de opdrachten van de vakleerkrachten over groen, techniek, zorg en welzijn en economie. Verder zijn er resultaten van beoordelingslijsten of testen die door de orthopedagoog of de logopediste van de school worden afgenomen. Met de leerling worden de actuele gegevens doorgesproken en de leerling wordt gevraagd naar zijn doel dat hij dit cursusjaar wil bereiken en naar de cursusonderdelen die hij daarvoor met succes moet afronden. Er is sprake van zelfevaluatie op specifieke praktische vaardigheden bij het controleren van opdrachten en werkstukken door de leerlingen en die evaluatie wordt later door de leraren met hen overlegd. Omdat leerlingen in de eerste twee jaren vaak al wel een voorkeur voor een beroepsrichting richt het gesprek zich ook op de voorwaarden die nodig zijn om die voorkeur te realiseren en de stand van zaken in de vorderingen op de weg naar die keuze.

De leraren bespreken in het onderbouwteam de leerlingen twee keer per maand en dit gaat meestal groepsgewijs. Er wordt stilgestaan bij uitzonderingen en leerlingen met problemen. Meestal gaat het om gedragsproblemen. Samen met de andere deskundigen worden naar oplossingen gezocht. De mentor neemt het voortouw bij het uitvoeren van de oplossingen. Voor individuele leerlingen met grote leer- of gedragsproblemen wordt een individueel handlingsplan opgesteld en vaak wordt extra hulp ingeroepen (orthopedagoog) om samen met een of meer leraren het plan uit te voeren.

Betrokkenheid ouders: beide scholen zijn vrij ver gevorderd met het betrekken van ouders bij de school. De scholen hebben duidelijke digitale informatie op hun website voor de leerlingen en ouders. Leerlingen kunnen met voorbeelden zien wat ze op school kunnen bereiken. Er worden jaarlijks huisbezoeken afgelegd waarbij met ouders en leerlingen wordt gesproken. Er zijn enkele keren per jaar open dagen waarin ouders komen kijken wat hun leerlingen op school doen. Meestal wordt dan een project gepresenteerd. Er is een speciale krant van het Praktijkonderwijs voor de ouders. Ouders kunnen op spreekuur komen en hun opvoedingsproblemen met de leraar of een deskundige orthopedagoog of arts bespreken. De scholen ademen de sfeer van kleinschaligheid met lage drempels voor ouders en leerlingen.

Samenvatting: De scholen werken nog niet met expliciete IOP's voor alle leerlingen, maar met groepsplannen. Daarbinnen kunnen leerlingen keuzes maken uit praktische activiteiten. De ontwikkelingen van de leerlingen worden gestuurd vanuit het aanbod en de mogelijkheden voor de leerlingen. De beginsituatie in leerjaar 1 wordt bepaald door middel van testen en het onderwijskundig rapport. Doel van de eerste twee leerjaren is om de leerlingen via praktische ervaringen en het bijscholen in theoretische vakken, klaar te maken voor een bewuste keuze voor een bepaalde beroepssector in leerjaar 3. De ouders worden regelmatig op de hoogte gehouden met schoolrapporten en de bespreking daarvan. Leerlingen leren wel om hun eigen werk te beoordelen en ze praten regelmatig met hun mentor over hun interesses voor een beroepsrichting. In bepaalde gevallen wordt er een individueel handlingsplan opgesteld om een leerling te helpen die uit de boot dreigen te vallen. Het team van onderbouw of bovenbouw werkt mee aan de uitvoering van die plannen en er zijn regelmatige besprekingen van de voortgang. De mentor van de leerling is direct verantwoordelijk voor de goede uitvoering. Het leerlingdossier met daarin de resultaten van de leerlingen in theorievakken en de beoordelingen van de vakdocenten van de ontwikkeling van de leerling in praktijkvakken fungeert als onderwijsaanbodgebonden leerlingvolgsysteem.

Scholen vooral gericht op het ontwikkelen van een procedure voor het gebruik van IOP's binnen het schoolteam

Theorie/ praktijk: Op de Praktijkschool Boxtel (150 leerlingen) en de Praktijkschool van het Comenius te Leeuwarden (125 leerlingen) is er een gestructureerd aanbod van praktijk- en theorielessen. Ook op deze scholen bestaat ongeveer de helft van de lessen uit praktijkvakken en de andere helft uit theorievakken. Op het Comenius zijn er in het eerste leerjaar per week 16 uur theorie- en 14 uur praktijkvakken en op Praktijkschool Boxtel geeft per week 18 uren theorievakken en 10 tot 12 uren praktijkvakken in de onderbouw. De praktische vakken zijn op het Comenius in de eerste twee leerjaren: handvaardigheid (algemene techniek), textiel, groen, techniek (houtbewerking en metaal), verzorging/ gezondheid. In Boxtel is er het eerste jaar algemene technieken (6 uren) en algemene verzorging (4 uren). Hier worden basisvaardigheden met betrekking tot zelfredzaamheid en arbeidstoeleiding aangeleerd. In het tweede leerjaar staat de sectororiëntatie centraal en worden de uren verdeeld over de sectoren: Bouw, Metalectro, Transport en Logistiek, Mode en Commercie en Zorg en Welzijn.

Ruimtes: Er zijn in de scholen aparte lokalen of praktijkruimtes voor het leren uitvoeren van eenvoudige opdrachten in de verschillende sectoren. Het Comenius heeft de beschikking over een grote keuken, een handvaardigheidlokaal, houtlokaal, lokaal verzorging, ICT-lokaal en verder vele lokalen voor theorievakken en een gymlokaal. Er is verder een tuin en een kas bij de school. Praktijkschool Boxtel deelt lokalen met het VMBO waarmee ze in een groot gebouw zijn ondergebracht. Er zijn zo ook lokalen voor transport / logistiek, metalectro, koken, techniek, zorg &

welzijn en mode/ commercie beschikbaar. Het Comenius heeft nog een apart gebouw voor Praktijkonderwijs, maar dat gaat binnenkort veranderen. De Praktijkschool wordt ondergebracht bij het VMBO in een nieuw te bouwen afdeling.

Gestructureerd aanbod: In beide scholen werken de leerlingen volgens groepsplannen. In Boxtel worden de groepsplannen gezamenlijk in het team voorbereid. Er is een formulier voor het invullen van het groepsplan voor theorie- en praktijkvakken. Het groepsplan geeft per semester schriftelijk vastgelegde richtlijnen voor het onderwijs aan de groep, compleet met te behandelen leerinhouden per vak, de didactische aanpak, te bereiken leerdoelen en middelen om te evalueren. Vanuit het groepsplan wordt voor elke leerling een IOP opgesteld. In de praktijkvakken werkt men aan een nieuw programma voor algemene technieken en voor algemene verzorging. In samenwerking met het KPC zijn docenten bezig om leer materiaal te ontwikkelen met gebruikmaking van stapsgewijze instructie. In het leer materiaal is gericht op het bereiken van competenties door leerlingen. Het is de bedoeling dat er in de toekomst een duidelijk afgebakend geheel aan praktische vaardigheidstraining is vanaf leerjaar 1 en dat leerlingen binnen dit aanbod keuzes kunnen maken.

Op het Comenius is er eveneens veel teamoverleg over het groepsplan. Maar docenten van de verschillende vakken zijn vrijer om de didactiek in te vullen. Sommige docenten werken sterk vanuit de leerlingen en kijken naar wat de leerlingen interesseert en bezighoudt. Daar worden de praktische opdrachten op afgestemd. Andere docenten werken meer vanuit een vast aanbod, waaruit leerlingen een keuze kunnen maken.

Figuur 5.3: werken aan een model vrachtauto en plantjes kweken voor de schooltuin

Op het Comenius kunnen leerlingen bijvoorbeeld volgens bouwtekening leren om verschillende modellen van hout te maken, maar ze kunnen bij metaal ook kiezen

voor vrije opdrachten die ze in samenwerking met de docent uitwerken tot een volwaardig werkstuk (bijvoorbeeld metalen schaalmodel van sportauto, compleet met snij-, las- en spuitwerk). In de kas leren leerlingen om planten te kweken en te verzorgen en in de tuin rondom school is er gelegenheid tot toepassen van groente technieken en het herinrichten van een stuk tuin (zie afbeelding 5.3 voor voorbeelden uit houttechniek en werken in de kas).

Extra assistentie: In Boxtel en op het Comenius gaat de eigen groepsleraar in de onderbouw mee met de leerlingen naar de vaklokalen. De groepsleraar (mentor) geeft de meeste theorievakken. Op deze manier is het op beide scholen mogelijk dat leerlingen uit een aanbod een individuele keuze maken voor opdrachten en er is extra assistentie aanwezig om hen te begeleiden. Er zijn per groep maximaal 15 leerlingen en meestal iets minder, zodat er met kleine subgroepjes kan worden gewerkt.

Lesmateriaal en onderwijsplanning: Voor de theorievakken wordt op beide scholen het PROMotie-materiaal gebruikt. De wijze van gebruik verschilt tussen de scholen. Het Comenius gebruikt de boeken voor Nederlands, Informatiekunde, Reken en Wiskunde, Cultuur en Maatschappij en Praktijk en loopbaan in de lessen. In Boxtel wordt alleen het PROMotie-materiaal voor informatiekunde in de lessen gebruikt en voor de andere theorievakken wordt het materiaal als onderlijn gebruikt voor de opbouw van leerinhouden. De scholen zijn tevreden dat er nu een leerlijn is voor onderbouw tot bovenbouw voor de verschillende theorievakken. De scholen gebruiken daarnaast aanvullend materiaal. In Boxtel bijvoorbeeld de methode Clips voor Engels, de methodes Remelka en Wiskundelijn voor rekenen/ wiskunde, Wie Weet Waar voor aardrijkskunde en voor begrijpend lezen de methode Goed Begrepen. In de theorievakken wordt op beide scholen een gestructureerde aanpak gevolgd met taken, waarbij leerlingen in verschillende niveaus zijn ingedeeld.

Het lerarenteam is op beide scholen per bouw en per vakgroep georganiseerd. Leraren in Boxtel overleggen als team elke week en als vakgroepen wordt twee maal per jaar vergaderd. Er zijn vijf keer per jaar themavergaderingen over de leerlijnen en knelpunten of wensen van de leraren bij de verschillende vakken. In de teamvergaderingen zijn ook de orthopedagoog en de interne onderwijsbegeleider aanwezig om leraren te helpen bij het opstellen, uitvoeren en evalueren van groepsplannen en individuele plannen. De groepsleraar (mentor) is eerst verantwoordelijke voor het uitvoeren van het plan met een groep en voor het realiseren van de afzonderlijke individuele plannen. Voor bepaalde problemen (met name gedragsproblemen) wordt, na overleg binnen het team, een groepsoverstijgende aanpak gekozen.

Op het Comenius wordt tweewekelijks in onder, midden en boventeam vergaderd. De nadruk ligt op de gezamenlijke pedagogische aanpak binnen de groepen en van de individuele leerlingen. Het team dient zo veel mogelijk een gelijke aanpak te hanteren bij gedragsproblemen en andere problemen en nieuwe leraren worden daarin intern begeleid. In het team komt de algehele voortgang van de groep aan de

orde aan de hand van de groepsplannen die halfjaarlijks worden opgesteld. De individuele plannen komen daarnaast in afzonderlijke bijeenkomsten aan de orde. Voor beide scholen geldt dat in de onderbouw de groepsplannen voor theorievakken worden gebaseerd op leerinhouden uit de PROMotieboeken en andere methodes die de school heeft. Voor de praktische vaardigheden in de onderbouw gaat Boxtel eigen materiaal hanteren dat is ontworpen met hulp van het KPC en het Comenius werkt vanuit bestaande werkboeken en open opdrachten die in samenspraak met de leerlingen worden geformuleerd. Op beide scholen wordt veel aandacht gegeven aan het bieden van praktische voorbereiding. In leerjaar 3 (15 jarigen) kiezen de leerlingen voor een bepaalde beroepssector en volgen ze een opleiding tot (aan) assistent-niveau mbo. In de hoger leerjaren wordt voor de vaktheorie onder andere gebruik gemaakt van het SVA lesmateriaal van het KPC (zie Blik en Harskamp, 2005).

Integratie theorie- en praktijkvakken: De praktijkvakken en theorievakken zijn op beide scholen meestal gescheiden. Vakken als Nederlands, zaakvakken, rekenen/wiskunde, informatiekunde, sociale vaardigheden en Engels zijn doorgaans niet geïntegreerd in de praktische vakken. Soms vinden er in Boxtel gezamenlijke projecten plaats waaraan meerdere vakken deelnemen. Het gaat dan bijvoorbeeld om het planmatig toepassen van sociale vaardigheden (telefoneren, boodschappen correct uitvoeren, werkhouding en werkuitvoering) of het toepassen van ICT-vaardigheden. In Boxtel worden de praktijkvakken in symbiose gegeven. Alle leerlingen krijgen per week 10 uur praktische vorming op de VMBO-school. De taken van de VMBO-docent en de PRO-docent zijn zo verdeeld dat de eerste vooral verantwoordelijk is voor de technische en vakinhoudelijke uitvoering van het vak en de tweede voor de didactische aanpak en de organisatorische kant van de lessen. De PRO-docent geeft meestal de theorievakken en is dus door de symbiose goed op de hoogte met hetgeen in de praktijkvakken wordt aangeboden.

Differentiatie in aanbod en eigen keuze van leerlingen: De leerlingen krijgen op beide scholen ongeveer de helft van de lessen praktische vaardigheden en een klein deel van de praktische vaardigheden kunnen leerlingen naar eigen keuze invullen. Het Comenius heeft keuzelessen en leerlingen kunnen dan kiezen om in een bepaald praktijkvak extra activiteiten te doen. Hierdoor wordt vanaf het eerste leerjaar gestimuleerd om een keuze te maken voor een beroepssector. De klassenleraar gaat mee met de groep naar de praktijklessen. Er zijn dan minstens twee leraren aanwezig in de lessen. Gedurende de eerste twee jaren krijgt de leerling een oriëntatie in alle sectoren die de school aanbiedt. De leerlingen komen in aanraking met arbeidssimulaties binnen de school (uitvoeren van taken in kantine, arbeid in kas, schoonmaak van ruimtes, werk in de keuken, technische producten etc). De leerlingen leren over de werkzaamheden die zij in verschillende praktische situaties zouden kunnen verrichten. In het tweede jaar komen de beroepen in de verschillende sectoren aan bod en kunnen de leerlingen al wat meer

lessen (in totaal 4 lessen per week) in een bepaalde sector volgen. De keuze voor een sector gaat in overleg met de mentor (groepsleraar) van de leerling.

In de eerste leerjaren vindt de differentiatie van het onderwijsaanbod vooral binnen de vaste groep plaats. Leerlingen kunnen bij de praktijkvakken vaak kiezen uit een aantal activiteiten (bijvoorbeeld werkstukken in de technische vakken en activiteiten in de verzorgende vakken). Het gaat erom dat leerlingen door middel van de activiteiten bepaalde competenties (vaardigheden en attitudes) leren verwerven die als na te streven doelen voor een leerjaar zijn geformuleerd. Ze leren daarmee een breed scala aan praktische vaardigheden.

Begeleidingsgesprekken en zelfevaluatie:

Beide scholen hebben een procedure ontwikkeld waarmee de individuele leerlingen intensief worden gevolgd. Op het Comenius wordt om het half jaar voor iedere leerling een individueel handelingsplan (IOP) opgesteld dat moet passen binnen het groepsplan van de klassenleraar die de groep begeleidt. In het handelingsplan staat welke leervaardigheden, praktische vaardigheden en sociale vaardigheden met de leerling specifiek worden nagestreefd. Bij de hogere leerjaren wordt per leerling een planning gemaakt van de stages en worden afspraken met ouders en arbeidsbegeleidende instanties vastgelegd. Met de ouders en de leerling wordt afgesproken op welke sector de leerling zich gaat richten en in latere leerjaren op welke banen of concreet bereikbare arbeidsplaats. De klassenleraar is verantwoordelijk voor de uitvoering en zorgt dat de leerling hulp krijgt voor het wegwerken van deficiënties die er zijn om het gestelde doel te bereiken. Zo wordt systematisch gewerkt aan de sociale vaardigheden van een leerling met meerdere leraren en de orthopedagoog. Aan tekorten in praktische vaardigheden wordt in overleg met de praktijkleerkrachten gewerkt en leervaardigheden worden over het algemeen ondersteund door de groepsleraar.

De leerling krijgen twee keer per jaar een schoolrapport waarin de resultaten worden vermeld. De ouders en de leerling worden uitgenodigd om het rapport in ontvangst te nemen en de voortgang met de leraar te bespreken. Vanuit die bespreking kunnen eventueel de doelen voor de leerling worden aangepast en opnieuw ingebracht in het individuele ontwikkelingsplan.

De leraren bespreken in het onderbouwteam de leerlingen een keer per twee weken en dit gaat meestal groepsgewijs. In het onderbouwteam zijn alle betrokken leraren dan aanwezig. Probleemleerlingen worden uitvoeriger besproken dan leerlingen waarmee het naar wens verloopt. De mentor neemt het voortouw bij het uitvoeren van de oplossingen.

In Boxtel worden vanuit het groepsplan dat ieder klassenleraar maakt individuele plannen voor de leerlingen opgesteld (zie bijlage 1). De begeleidingsstructuur binnen de school richt vooral op de groepsleraar (mentor) zodat deze de juiste gereedschappen in handen heeft om de leerlingen zo goed mogelijk te begeleiden. Figuur 5.4 geeft aan wat de taken van de mentor zijn en hoe de orthopedagoog en de interne begeleider de mentor en andere docenten ondersteunen als het gaat om het opstellen en uitvoeren van groepsplannen en individuele plannen.

Twee keer per jaar worden de groepsplannen en individuele plannen opgesteld, uitgevoerd en waar nodig bijgesteld. De begeleidingsgesprekken van leerlingen worden vanuit de IOP's opgezet. Het opstellen en evalueren van de plannen is een zaak van het hele team. De directie, orthopedagoog, interne begeleider en coördinatoren van onder-, midden- en bovenbouw zijn daar nauw bij betrokken.

Wanneer	Begin schooljaar		Kerst		Einde schooljaar
Wie	groepsleraar	Groepsleraar, Orthopedagoog en intern begeleider		Directie, orthopedagoog groepsleraar, ouders en leerling	
Wat	Streefdoelen aanpassen aan groep en groepsplan maken	Bespreking groepsplan en daarop volgend individuele leerlingen en individuele plannen maken	Rapportbesprekingen. Evaluatie en opnieuw formuleren streefdoelen voor de groep	Groepsplan bespreken en daarop volgend bespreking van individuele leerlingen	Rapportbespreking en evaluatie groepsplan

Figuur 5.4 : Tijdschema van teamgerichte begeleiding van de zorg voor leerlingen

Voor individuele leerlingen met grote leer- of gedragsproblemen stelt de klassenleraar een individueel handelingsplan op en hij of zij kan daarbij extra hulp inroepen van orthopedagoog of intern begeleider om samen met een of meer leraren het plan uit te voeren. De meeste leerlingen volgen het groepsplan en per leerling wordt het groepsplan gespecificeerd en er wordt door de mentor bijgehouden welke doelen zijn gehaald. Dit kan gebeuren op grond van de beoordelingen van de praktijkleraren van gemaakte opdrachten of op grond van gemaakte toetsen uit de leermethodes. Het formulier waarop de individuele planning en voortgang van een leerling wordt bijgehouden is een nadere specificatie van het groepsplan en kent dezelfde indeling. Op grond van de ingevulde gegevens op het individuele plan kan per half jaar het schoolrapport van de leerling worden ingevuld. Het Comenius is bezig hun individuele ontwikkelingsplannen te digitaliseren zodat leraren steeds direct bij het plan van de leerlingen kunnen en er hun evaluaties kunnen invullen. Nu is het de taak van de mentor om de evaluaties van de verschillende leraren te verzamelen en in te vullen op het IOP. In Boxtel is het IOP al gedigitaliseerd en het schoolrapport van de leerlingen kan direct vanuit het IOP worden samengesteld. De school is bezig de gebruiksvriendelijkheid en de toepassingsmogelijkheden van het gedigitaliseerde IOP te verbeteren.

Betrokkenheid ouders: het Comenius legt jaarlijks huisbezoeken af waarbij met ouders en leerlingen wordt gesproken. Er zijn enkele keren per jaar open dagen

waarin ouders komen kijken wat hun leerlingen op school doen. Meestal wordt dan een project gepresenteerd. Zo is er een project geweest waarbij leerlingen een zeilboot hebben gemaakt. Op beide scholen zijn er vaste tijdstippen in het jaar waarop ouders worden uitgenodigd: ouderavonden en rapportbesprekingen. Indien nodig kunnen ouders gebruik maken van het spreekuur en met de groepsleraar of andere personen over hun kind spreken.

Samenvatting: De scholen werken met expliciete IOP's voor alle leerlingen waarin doelen worden gespecificeerd en geëvalueerd aan de hand van gemaakt werk en indrukken van alle betrokken docenten. De ontwikkelingen van de leerlingen worden gestuurd vanuit het aanbod en de mogelijkheden voor de leerlingen om daar een keuze uit te maken. In de eerste twee leerjaren is het aanbod gericht op praktische ervaringen en het bijscholen in theoretische vakken. In leerjaar 3 kan de leerling dan een keuze maken voor een bepaalde beroepssector. Het IOP is gebaseerd op de groepsplannen en gelden voor leerlingen die uitvallen op leervaardigheden, sociale vaardigheden of praktische vaardigheden. De mentor is direct verantwoordelijk voor de uitvoering, maar andere leraren en specialisten geven ook directe hulp aan de leerling. De rol van zelfevaluatie door de leerling is nog niet expliciet uitgewerkt, maar in Boxtel gaat men dit integreren in het werken met zelfstandige taken in de nieuw ontwikkelde praktijkprogramma's. Met name in Boxtel is veel aandacht voor teamvorming en het ontwikkelen van een zorgsysteem in de school dat docenten helpt bij hun begeleiding van leerlingen.

6. Individuele ontwikkelingsplannen: hoe nu verder?

Uit het onderzoek blijkt dat de scholen voor het Praktijkonderwijs doorgaans in de eerste leerjaren weinig groepsdoorbrekende differentiatiemogelijkheden bieden aan de leerlingen. Leerlingen kunnen binnen het groepsaanbod wel kiezen. Veel Praktijkscholen proberen in de eerste leerjaren een aangepaste vorm van de basisvorming in het onderwijsprogramma op te nemen. De leerlingen uit het Praktijkonderwijs krijgen in de eerste leerjaren, dus relatief veel theorie. Dat kan tot gevolg hebben dat leerlingen gedemotiveerd raken. Leerlingen in het Praktijkonderwijs hebben moeite met het opnemen van de theorie en leren beter aan de hand van praktijkervaringen. Veel Praktijkscholen vinden het lastig om de individuele ontwikkelingsplannen en de werkwijze die hieraan is gekoppeld te implementeren in de onderwijspraktijk. Daarom wordt in dit hoofdstuk een voorstel beschreven waarmee Praktijkscholen een vroegtijdige arbeidsmarktorientatie in combinatie met het werken met individuele ontwikkelingsplannen kunnen realiseren. De voorstellen zijn gebaseerd op ideeën opgedaan tijdens de casestudy.

6.1 Onderdelen en materialen van een onderwijsprogramma

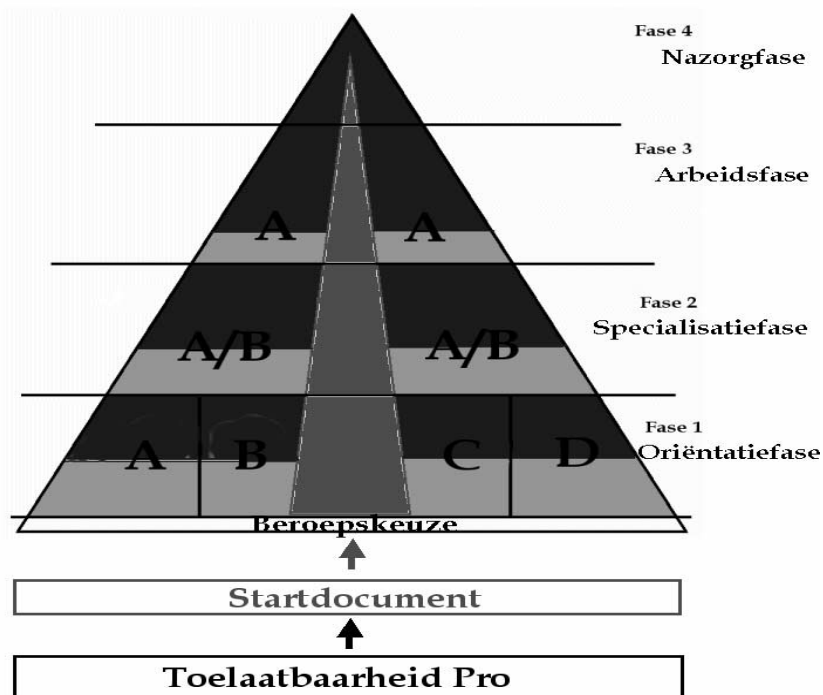
Uitgangspunt is dat de leerling zo veel als mogelijk, zelf de verantwoordelijkheid voor het leerproces heeft en diens wensen en mogelijkheden staan centraal bij het samenstellen van het onderwijsprogramma. Het programma moet daarom zeer flexibel zijn en verschillende variaties toestaan, terwijl toch door de leerling belangrijke competenties worden bereikt.

In plaats van in de eerste leerjaren veel aandacht te besteden aan aangepaste basisvorming met veel theorie moet de nadruk worden gelegd op praktische vorming en de kennis die je daarbij nodig hebt. De theorie bestaat uit twee verschillende elementen: 1) de theorie die te maken heeft met de zelfredzaamheid (sociale vaardigheden, wereldoriëntatie, lezen, schrijven en rekenen) en 2) de vaktheorie die aan een bepaalde branche of arbeidsplaats is verbonden (leren schoonmaken, magazijn beheren, koken, lassen, straten e.d.). We doen een voorstel voor een onderwijsprogramma waarin vanaf het eerste leerjaar theorie en praktijk worden geïntegreerd. De leerlingen zullen eerder in aanraking komen met de praktijk zodat ze al vroeg kunnen ervaren in welke branche ze graag willen gaan werken. Pas als de leerlingen een reële keuze kunnen maken, is het mogelijk om het onderwijsprogramma in te richten op basis van de keuze van de leerling. Hoe eerder de leerlingen in aanraking komen met de praktijk, des te sneller kan het onderwijsprogramma worden afgestemd op de wensen en de mogelijkheden van de leerlingen.

6.2 Mogelijke opzet van het onderwijsprogramma

Het onderwijsprogramma dient te worden onderverdeeld in vier verschillende fases met ieder hun eigen specifieke kenmerken. De eerste drie fases vinden plaats onder supervisie van de school en de laatste fase onder supervisie van het bedrijf waar de leerling naar is uitgestroomd. Deze laatste fase kan worden gezien als nazorg van de Praktijkschool richting de oud-leerling en het bedrijf.

De eerste drie fases vinden zowel binnen (theorie, coaching, interne stages) als buiten de school (externe stages) plaats en het aanbod is gericht op de wensen en de mogelijkheden van de leerlingen. De opzet van het onderwijsprogramma is weergegeven in figuur 6.1: een aangepast boommodel. De opzet is gebaseerd op drie pijlers: praktijk (steeds grotere donkere vlakken), theorie (steeds kleinere lichtgrijze vlakken) en individuele keuzes (donkergrijze driehoek). De praktijk wordt gaandeweg meer, de theorie minder en de leerling kan eerst kiezen uit de sectoren A tot D en komt tot slot bij een keuze voor een sector en een beroepsrichting. De boom steunt op deze drie pijlers en het onderwijsprogramma moet worden ingericht volgens deze drie pijlers.

Figuur 6.1: aangepast boommodel (leerling kiest in dit voorbeeld voor sector A)

Voordat de leerlingen tot het Praktijkonderwijs worden toegelaten, moet er eerst een beschikking komen van de Regionale Verwijzingscommissie (RVC). Wanneer deze beschikking er is, zal er op grond van het Onderwijskundig Rapport (OKR), aanvullende onderzoeken en de informatie uit het intakegesprek een rapport opgesteld worden met daarin alle beschikbare informatie over de leerling. Het document waarin deze gegevens over de beginsituatie, de (globale) doelen op korte en op lange termijn en de wijze waarop deze bereikt en geëvalueerd gaan worden beschreven is, wordt het Startdocument genoemd. Dit is de basis voor het samenstellen van de individuele ontwikkelingsplannen en de coachingsgesprekken in de jaren daarop volgend. Pas als het Startdocument klaar is, kan er worden begonnen met de eerste ontwikkelingsfase.

Ontwikkelingsfase 1: Oriëntatie op praktisch werk (eerste twee jaar)

In deze eerste ontwikkelingsfase staat centraal dat de leerling ervaringen opdoet in verschillende sectoren, zodat er in de tweede ontwikkelingsfase een specifieke keuze kan worden gemaakt voor één of twee sectoren. De leerlingen krijgen een aanbod van een jaar waarin theorie en de praktijk in combinatie worden aangeboden. Ze krijgen een praktische oriëntatie in vier thema's (afgeleid uit de beroepssectoren) en hen wordt daarin de werkwijze van de eerste fase uitgelegd (individuele handelingsplannen met keuzes uit het onderwijsprogramma). Er wordt daarna een eenvoudige beroepskeuzetest afgenomen (zie <http://leren.nl>) bij de leerlingen. De eerste ontwikkelingsfase is verdeeld in vier verschillende thema's, die gelijkmatig over de fase zijn verdeeld. Al deze thema's gaan over zaken waarmee de leerlingen in het dagelijkse leven te maken krijgen. Voor de zelfredzaamheid is het van belang dat de leerlingen zich de vaardigheden eigen maken, die bij de verschillende thema's passen. Voor de arbeidsoriëntatie is het belangrijk dat de leerlingen ervaringen opdoen binnen de thema's en op basis van deze ervaringen een keuze kunnen maken voor één of twee branche(s). De vier verschillende thema's kunnen zijn:

- A) Verzorging (koken, schoonmaken, boodschappen doen e.d.),
- B) Administratie (betalingen, gegevens bijhouden, voorraad beheren e.d.),
- C) Onderhoud (schilderen, timmeren, fiets repareren e.d.) en
- D) Tuinieren (schoffelen, groenten / fruit kweken, snoeien e.d.).

Uit de beroepskeuzetest is gebleken naar welke branche(s) de voorkeur van de leerling uitgaat en in overleg met de leerling kunnen er dan twee thema's worden geselecteerd waarnaar de voorkeur het meest uitgaat. Deze selectie zorgt ervoor dat de leerlingen twee hoofdthema's hebben, waarin er aandacht wordt besteed aan de arbeidsoriëntatie (wat voor werk is er in dit thema) en aan de vaardigheden die de zelfredzaamheid van de leerlingen bevorderen. Leerlingen kunnen in een jaar alle vier de thema's doorwerken. In alle thema's wordt er aandacht geschonken aan de vaardigheden die bijdragen aan de zelfredzaamheid. Er wordt themagebonden aan de algemene vaardigheden gewerkt. Die bestaan uit een basispakket waarin Nederlands, rekenen, sociale vaardigheden en computervaardigheden zitten, welke op het niveau van de leerling wordt gegeven, en een differentiatiepakket. Binnen het differentiatiepakket kunnen de leerlingen zelf vaardigheden en theorie kiezen die als uitbreiding op het basispakket worden aangeboden. Elk thema dient zo'n pakket te bieden.

De opzet van de eerste ontwikkelingsfase is weergegeven in tabel 6.1, maar de invulling van het onderwijsprogramma is afhankelijk van de keuze van de leerling en de mogelijkheden die de school heeft en de vraag van de bedrijven. Als een leerling de thema's Verzorging en Administratie gekozen heeft, dan krijgt die leerling in die twee blokken de mogelijkheid om (werk)ervaring op te doen in die branche en worden de vaardigheden die van belang zijn voor de zelfredzaamheid van de leerling aangeleerd. Tijdens de andere twee blokken doet de leerling geen (werk)ervaring op in die branche. Er wordt alleen aandacht besteed aan, de voor dat

blok, specifieke vaardigheden die de zelfredzaamheid van de leerling bevorderen en het basispakket met de algemeen vormende vakken en de sociale vaardigheden.

Tabel 6.1: Organisatie eerste ontwikkelingsfase

Thema	Arbeidsprestatie	Zelfredzaamheid (Verplicht)	AVV & Sociale vaardigheden (Verplicht)
Algemene oriëntatie in de vier thema's		Praktijk en theorie	• praktijk
A) Verzorging	• Interne stages	• Praktijkvakken • Theorie	• Praktijkvakken • Theorie
B) Administratie	• Interne stages	• Praktijkvakken • Theorie	• Praktijkvakken • Theorie
C) Onderhoud	• Interne stages	• Praktijkvakken • Theorie	• Praktijkvakken • Theorie
D) Tuinieren	• Interne stages	• Praktijkvakken • Theorie	• Praktijkvakken • Theorie

In de eerste ontwikkelingsfase is het moeilijk om externe stageplaatsen te vinden voor de leerlingen, omdat leerlingen nog weinig kennis en vaardigheden bezitten waar men op de stageplaats wat aan kan hebben. Daarom zullen de praktijksituaties in de Praktijkschool aangeboden moeten worden. Door middel van kleine interne stages (administratie, keuken / catering, kas of schooltuin, conciërge e.d.) kunnen deze situaties wel worden gerealiseerd. De leerlingen kunnen hier pas aan beginnen als ze bepaalde kennis en vaardigheden hebben. Deze worden behandeld in het algemene deel van het thema. Er kan gebruik worden gemaakt van het leermateriaal van PROMotie (Edu'Aktief, Meppel), hoewel ook dit materiaal net als veel ander materiaal nog vaak in 'theorie' blijft steken en slecht bij enkele onderdelen ook direct uitvoerbare praktische opdrachten biedt. De docenten zullen inventief moeten zijn en het materiaal moeten aanpassen voor hun thema en schoolsituatie.

In de praktische trainingen zal vooral de zelfredzaamheid van de leerlingen moeten worden verbeterd. Voor het thema Verzorging komen bijvoorbeeld de vaardigheden schoonmaken, koken en boodschappen doen aan bod. In de praktijklokalen kunnen de leerlingen deze vaardigheden aanleren op een niveau dat aansluit bij hun mogelijkheden. Leerlingen die geen enkele ervaring hebben met schoonmaken kunnen niet direct beginnen met het dweilen van een vloer. Maar leerlingen die al wel (enige) ervaring hebben kunnen wel beginnen met een praktische opdracht of een uitbreiding van de vaardigheid die ze al beheersen. Door middel van het individueel ontwikkelingsplan en de coachingsgesprekken moet per thema duidelijk worden welke vaardigheden en kennis de leerling wil en kan verwerven. De aan te

leren kennis en vaardigheden kan, als meerdere leerlingen hier behoefte aan hebben, in groepsverband worden aangeboden. Het blijft echter zaak om de kennis en vaardigheden aan te bieden in de voor de leerling realistische situaties. Op deze manier is het voor de leerlingen duidelijker wat het nut is en kunnen ze ook beter inschatten of zij het leuk vinden.

Aan het einde van de eerste fase wordt weer een beroepskeuzetest afgenomen en wordt samen met de leerling nagegaan of deze nu beter weet wat deze wil kiezen als vervolgtraject en toekomstige beroepssector.

Ontwikkelingsfase 2: specialisatie in een beroepsrichting (vanaf derde jaar)

Na de eerste ontwikkelingsfase hebben de leerlingen enige praktijkervaringen binnen de door hen gekozen thema's. In de specialisatiefase worden de gekozen thema's nader gespecificeerd om uiteindelijk in de derde ontwikkelingsfase praktijkervaring op te kunnen doen binnen het beroep dat past bij de wensen en de mogelijkheden van de leerling. Wat opvalt in figuur 6.1, is dat in deze fase de verhouding theorie en praktijk niet meer gelijk is. In deze fase is er meer aandacht voor praktijk en iets minder voor de theorie, dit komt omdat in de eerste fase de meeste leerlingen de belangrijkste basisvaardigheden en kennis al hebben opgedaan. Daardoor is er minder tijd voor de theorie nodig en kan er nu meer aandacht aan vakspecifieke kennis worden besteed. Het werk van de Pro-docent wordt vergemakkelijkt door gebruik van uitgebalanceerd lesmateriaal. Tot voor kort waren er weinig geschikte lesmaterialen voor de bovenbouw van het Praktijkonderwijs. Het SVA-materiaal (KPC, Den Bosch) is bedoeld om deze leemte op te vullen. Het materiaal is wijd verspreid en bedoeld voor opleidingen voor keukenwerk, plantsoendienst, technische beroepen, handel en administratie. Volgens de makers stelt het materiaal de leerlingen in staat geleidelijk aan zelfstandig praktische arbeidstaken uit te voeren. Onderzoek (Harskamp en Blik, 2005) laat zien dat de SVA-lesmaterialen een leidraad bieden voor leerinhouden die docenten kunnen overdragen, maar dat het doorgaans ontbreekt aan praktische opdrachten waarmee leerlingen direct aan de slag kunnen. De docenten moeten er zelf praktische opdrachten bij zoeken. Docenten zijn doorgaans goed te spreken over het materiaal als leidraad voor hun lessen. Over de plaats van vaktheorie in het Praktijkonderwijs zal nog verder moeten worden nagedacht, ook vanuit het SVA-materiaal.

Uit het individueel ontwikkelingsplan en de coachingsgesprekken moet duidelijk worden in welke branche de leerling graag ervaring wil opdoen en wat de leerling daar wil bereiken (verwerven kennis, vaardigheden en het opdoen van ervaringen). Tijdens deze tweede fase moet de leerling voldoende mogelijkheden krijgen om zich te specialiseren, daarom is het noodzakelijk dat de leerling bij diverse arbeidsplaatsen ervaring op kan doen. Als een leerling uit het thema Verzorging, het onderdeel horeca erg leuk vindt en zich hierin wil gaan specialiseren dan moet die mogelijkheid ook worden geboden. Wat de leerling in de horeca wil en kan gaan doen, moet in deze fase worden bekeken. Afwassen, bedienen, koken het zijn allemaal opties waar de leerling in deze fase kennis mee kan maken. Het hangt van

de wensen en de mogelijkheden van de leerling af waar deze in de praktijklessen mee aan de slag gaat. Mocht uit de ervaringen en de coachingsgesprekken blijken dat dit niet bevalt, dan kan er binnen hetzelfde thema of binnen het andere thema nog een andere plaats worden gezocht. Ideaal zou zijn dat de leerling ten minste een dag in de week kan besteden aan stages en daarnaast op school bezig kan zijn met het verwerven van kennis en vaardigheden en de coachingsgesprekken over de stages en de praktische vaardigheden. De rol die de stagebegeleider heeft is hierbij van groot belang. Deze komt bij de bedrijven op de werkvloer en heeft daardoor zicht op de gang van zaken en de knelpunten die naar voren komen. Het is van belang dat men vanuit de Praktijkschool en vanuit het bedrijf duidelijk is naar elkaar en dat eventuele problemen direct worden besproken. Mocht er geen geschikte stageplaats zijn voor de leerling dan kan er binnen de school een leerbedrijfje worden gevormd. Dit leerbedrijf zou binnen de school verantwoordelijk kunnen zijn voor een bepaalde taak (bijvoorbeeld de schoonmaak), maar zou ook opdrachten van buiten de school kunnen uitvoeren (bijvoorbeeld het onderhoud van enkele tuinen in de buurt van de Praktijkschool).

Ontwikkelingsfase 3: Arbeidsfase (vanaf vierde jaar)

In de eerste twee ontwikkelingsfasen hebben de leerlingen zich kunnen oriënteren en specialiseren binnen een thema dat past bij hun wensen en mogelijkheden. Zodoende hebben ze praktijkervaringen en kennis opgedaan in een branche en op grond van deze zaken kunnen de leerlingen een arbeidsplaats kiezen waar zij graag willen gaan werken. Het doel van deze fase is dan ook om de leerlingen goed voor te bereiden op het werk dat zij later gaan verrichten. De leerling zal de meeste tijd doorbrengen op de arbeidsplaats (vier dagen per week) en zal nog maar weinig op school zijn (één dag per week). Dit houdt in dat de vaardigheden en de kennis die de leerling nodig heeft om het werk uit te kunnen voeren voornamelijk op de werkplek verfijnd dienen te worden. Als de leerling op school is, dan is er aandacht voor coaching en het begeleiden van de zelfredzaamheid. Tijdens de coaching moet er vooral worden gekeken naar de wensen die de leerling nog heeft. Als hij / zij nog een extra vaardigheid of theoretische kennis wil verwerven dan moet hier een oplossing voor gevonden worden binnen het bedrijf of binnen de school. Daarnaast is het noodzakelijk om naar de zelfredzaamheid van de leerling te vragen. Als de leerling werk vindt, dan is het ook zaak dat de leerling zelfstandig in de buurt van het werk kan wonen. Mochten er nog zaken zijn waar de leerling moeite mee heeft, dan kan hier in deze ontwikkelingsfase nog aan worden gewerkt.

Ontwikkelingsfase 4: Nazorgfase

Als alles goed is verlopen hebben de leerlingen na de derde ontwikkelingsfase een plaats op de arbeidsmarkt en kunnen ze zichzelf redden in de maatschappij. Vaak valt de Praktijkschool als begeleider van hun ontwikkeling weg en weten de leerlingen niet goed waar ze voor extra ondersteuning terecht kunnen. Deze fase is bedoeld om de leerlingen na het beëindigen van het Praktijkonderwijs een steuntje in de rug te geven voor het geval er problemen of extra wensen zijn. Mochten er

vanuit de leerlingen en / of het bedrijf (waar ze werkzaam zijn) nog extra wensen (bijvoorbeeld scholing) zijn, dan dienen deze in samenspraak met de Praktijkschool te worden gerealiseerd. Het is van belang om de Praktijkschool hierbij te betrekken omdat de Praktijkschool kennis heeft over het begeleiden van mensen en bovendien weet hoe de ontwikkeling van de leerling is verlopen en waar men dus goed op moet letten bij die ontwikkeling. Daarnaast is het een stukje service van de Praktijkschool richting het bedrijfsleven. In de ontwikkelingsfasen had de Praktijkschool het bedrijfsleven nodig om leerlingen aan een stageplaats / arbeidsplaats te kunnen helpen. Dit kost de bedrijven vaak tijd en geld en om dit te kunnen compenseren kunnen de bedrijven nu gebruik maken van de diensten van de Praktijkschool. Op deze wijze komt naar voren dat de samenwerking tussen de Praktijkschool en de regionale arbeidsmarkt voor beide partijen voordelen heeft.

6.3 Voorstel voor een werkwijze met individuele ontwikkelingsplannen

De instroom van het Praktijkonderwijs is heel divers te noemen en dat draagt er aan bij dat er rekening gehouden dient te worden met deze diversiteit. Dit heeft als consequentie dat men per leerling bij moet gaan bijhouden: welke doelen er worden gesteld, hoe deze bereikt moeten gaan worden, hoe deze doelen worden geëvalueerd en hoe de prestaties bijgehouden gaan worden. Daarvoor zijn er in het Praktijkonderwijs een aantal instrumenten beschikbaar, het Startdocument, individuele ontwikkelingsplannen, portfolio's, coachingsgesprekken en een leerlingvolgsysteem. Het is nog de vraag hoe deze verschillende instrumenten op een geïntegreerde wijze in het onderwijsprogramma kunnen worden toegepast.

Ontwikkelingsfase 1: Oriëntatiefase

De doelen van deze fase zijn de leerlingen praktijkervaringen op te laten doen binnen twee thema's en het bevorderen van de zelfredzaamheid van de leerlingen binnen alle thema's. De individuele ontwikkelingsplannen zullen dus opgesteld worden met deze twee doelen in het achterhoofd. In de eerste periode dat de leerlingen op school zijn zullen ze moeten ontdekken welke zaken er komen uit kijken bij het zelfstandig wonen en pas daarna wordt er met de theorie en de praktijk de verschillende thema's begonnen. De eerstejaars leerlingen krijgen de opdracht om in groepsverband de school te verkennen en te ontdekken welke zaken er nodig zijn om de school draaiende te houden. Door middel van interviews en observaties kunnen de leerlingen informatie verzamelen over de werkwijze binnen de school. Als de opdracht goed is vormgegeven komen de leerlingen op de vier verschillende thema's uit die centraal staan in het onderwijsprogramma. Na de opdracht zullen de groepjes uit moeten leggen wat hun bevindingen zijn en daarna kunnen de docenten uitleggen hoe het onderwijsprogramma eruit komt te zien en wat de rol van de leerling in dit proces is. Op grond van het Startdocument en de resultaten van de beroepskeuzetest kiezen de leerlingen de hoofdthema's waar hun voorkeur naar uit gaat. Pas daarna kan er worden begonnen met het opstellen van de individuele ontwikkelingsplannen. De leerlingen beginnen bij ieder thema met de basisvaardigheden. In de individuele ontwikkelingsplannen moet in overleg met de leerlingen worden bekeken welke vaardigheden en achterliggende theorie zij willen

leren binnen het thema. Het is belangrijk dat de coach er voor zorgt dat de leerling diverse vaardigheden opneemt in het plan en dat de leerling zich niet gaat specialiseren op één bepaald gebied (bijvoorbeeld het koken binnen het thema Verzorging). Dit kan men bereiken door binnen het thema diverse kerncompetenties te onderscheiden, voor het thema Verzorging kunnen dit koken, schoonmaken en persoonlijke verzorging zijn. De individuele handelingsplannen kunnen dan per kernelement worden opgesteld. In bijlage 1 is een voorbeeld voor een IOP opgenomen dat een keer per half jaar met de leerling wordt ingevuld. Hieronder staat een sjabloon voor het nader invullen van een IOP met wekelijks te plannen opdrachten en werkstukken binnen een thema.

Werkplanning voor de leerling:

Naam:.....

Thema:..... Kerncompetentie:.....

Werkstuk af ronden voor (datum):.....

Vaardigheden die al worden beheerst:

Leerdoel:

Uit te voeren werkvolgorde:

Eisen aan het werk:

Beoordeling van jezelf en van de docent:

Vanuit het IOP kan men steeds met de leerlingen een weekplan van taken en opdrachten maken dat wordt doorgesproken zodat iedere leerling van te voren weet wat hij die week gaat doen (werkmap). De leerling weet dan ook welk werk af moet zijn aan het einde van de week.

Binnen de Praktijkschool is het daarom van belang dat er vanaf leerjaar 1 binnen de beroepssectoren praktijksituaties en praktische oefeningen aangeboden worden binnen een samenhangend programma ingedeeld naar thema's. Met name praktijklokalen en realistische praktische opdrachten zijn hierbij van groot belang. Na het aanleren van de basisvaardigheden van een thema zijn er twee opties: a) de leerling gaat verder met het oriënteren op de branche die past binnen één van de twee hoofdthema's van de leerling en b) de leerling gaat verder met het algemeen vormend deel van het onderwijsprogramma. Verdere stappen worden ook in het individueel ontwikkelingsplan gepland. Het onderwijs in het algemeen bestaat eveneens uit een aantal kernelementen. Het gaat om de vak- en vormingsgebieden: Nederlands, rekenen, computervaardigheden en sociale vaardigheden. De werkwijze is gelijk aan die van het verwerven van de basisvaardigheden van een

thema. De leerling moet alle kernelementen doorlopen op het eigen niveau en kan daarna extra vaardigheden en achterliggende theorie naar keuze gaan verwerven. Voor het opdoen van praktijkervaringen zullen interne stages voor de leerlingen gecreëerd dienen te worden (zie hierboven). In overleg met de leerling zal bekeken worden naar welke werkplaats, binnen het hoofdthema, in de school zijn / haar voorkeur uitgaat. In twee van de vier thema's krijgt de leerling de mogelijkheid om praktijkervaring op te doen en de basisvaardigheden van het thema uit te breiden. Het individuele ontwikkelingsplan zal daarom meer gericht zijn op het werken in de praktijk en de vaardigheden die de leerling hiervoor nodig heeft. Naast de informatie uit het Startdocument is de informatie uit de beroepskeuzetest ook van belang, omdat hieruit naar voren komt wat de wensen van de leerling zijn. De leerling moet de mogelijkheid krijgen om ervaring op te doen tijdens het praktijkgedeelte van het thema. Het is van belang dat de leerling zich samen met de docent de volgende zaken gaat afvragen:

- *Welke beroepen zijn er mogelijk binnen deze branche?*
- *Welke vaardigheden heb ik direct nodig om werk in deze branche te kunnen doen?*
- *Hoe goed beheers ik deze vaardigheden al?*
- *Welke vaardigheden moet ik nog aanleren of verbeteren?*
- *Waarom lijkt het werken in deze branche mij leuk toe?*

Het is afhankelijk van de wensen en de mogelijkheden van de leerlingen hoe het praktijkgedeelte van het thema wordt vormgegeven, maar het is de taak van de coach om de leerlingen te laten reflecteren op de bovenstaande vragen. Op deze wijze kunnen de leerlingen zich een beeld van het werken in deze branche vormen en kunnen ze hun mening hierover geven.

Ontwikkelingsfase 2: Specialisatiefase

Waar het in de eerste ontwikkelingsfase nog ging om het opdoen van ervaringen om zich goed te kunnen oriënteren, staat in deze fase de specialisatie centraal. De leerlingen dienen zich binnen de twee thema's te specialiseren, hetgeen wil zeggen dat het onderwijsprogramma gericht wordt op specifieke arbeidsplaatsen. Hierbij gaat het eerst om interne stages gevolgd door korte stages op diverse arbeidsplaatsen binnen een branche. Voor de meeste leerlingen zal dit betekenen dat ze in twee verschillende branches praktijkervaringen op gaan doen, maar voor de leerlingen die al weten wat ze willen en dit in de vorige fase ook hebben laten zien is het mogelijk dat deze fase zich richt op één bepaalde branche. Dit heeft als voordeel dat de leerling deze fase sneller kan doorlopen en daardoor eerder in de laatste ontwikkelingsfase terecht komt. Naast de praktijk is er nu ook aandacht voor de theoretische achtergrond van de vaardigheden die de leerlingen dienen te beheersen. De meeste leerlingen zullen nu wel gemotiveerd zijn om voor de branche / arbeidsplaats van hun keuze extra kennis te verwerven.

Het individuele ontwikkelingsplan zal zich dienen te richten op het kiezen van een arbeidsplaats en het verwerven van de vaardigheden en de kennis die nodig is om

goed te kunnen functioneren. Net als in het praktijkgedeelte van de eerste fase dient de coach de leerlingen te laten reflecteren over een aantal vragen:

- *Welk beroep, binnen de gekozen branche, lijkt mij leuk om later te gaan uitoefenen*
- *Welke algemene en specifieke vaardigheden heb ik nodig om dit beroep uit te kunnen oefenen?*
- *Wat voor theoretische achtergrond heb ik nodig om mijn werk goed uit te kunnen voeren*
- *Op welk niveau beheers ik deze vaardigheden al?*
- *Welke vaardigheden moet ik nog aanleren of verbeteren?*
- *Welke theoretische achtergrond wil ik mij nog eigen maken?*
- *Waarom lijkt het werken in dit beroep mij leuk toe?*

Deze vragen zijn niet meer gericht op het oriënteren binnen een bepaalde branche, maar richten zich nu op het uitoefenen van een bepaald beroep. Een leerling die al weet dat hij / zij in de horeca wil gaan werken kan in deze fase kennis maken met de verschillende beroepen die er dan mogelijk zijn. Het hangt van de wensen en de mogelijkheden van de leerling af welke kant hij / zij op wil (afwasser, kok, bediening of misschien wel een combinatie). In deze fase krijgen de leerlingen dus de mogelijkheid om binnen één of twee branches praktijkervaringen op te doen en zich te specialiseren wat betreft hun vaardigheden en kennis. De coach dient op stagebezoek te gaan en binnen het bedrijf te informeren naar de vorderingen van de leerling. Met de stagebegeleider binnen het bedrijf, de leerling en de coach worden de reflectievragen die centraal staan in het individuele ontwikkelingsplan besproken. Vanuit de Praktijkschool zal de leerling opdrachten mee moeten krijgen die binnen het stagebedrijf uitgevoerd moeten worden, zodat de leerling materiaal voor het portfolio kan verzamelen en dus kan laten zien dat hij / zij bepaalde kennis en vaardigheden heeft verworven.

Ontwikkelingsfase 3: Arbeidsfase

Nu de leerling binnen een specifieke branche ervaring heeft opgedaan met de beroepen die mogelijk zijn is het mogelijk om een keuze te maken voor een specifiek beroep. Gedurende de derde ontwikkelingsfase dient de leerling stage te lopen bij een bedrijf en zich verder te ontwikkelen binnen dat beroep. Op de werkvloer zal de leerling de fijne kneepjes van het vak gaan leren, worden de stagegesprekken gevoerd en worden de stageopdrachten gemaakt. Op de Praktijkschool zal voornamelijk de vordering van de leerling worden besproken (coachingsgesprekken) en kan er aandacht worden besteed aan specifieke wensen van de leerling. Hierbij valt te denken aan het begeleiden van de zelfredzaamheid (zoeken van een woning, kopen van een auto / scooter e.d.) of het verwerven van extra kennis en vaardigheden (behalen van het rijbewijs, invullen van de belastingpapieren, extra beroepskennis / vaardigheden enz.). Het individuele ontwikkelingsplan zal nu steeds meer gericht zijn op de wensen en de mogelijkheden van de leerlingen en zal meer en meer in samenspraak met het

bedrijfsleven opgesteld dienen te worden. De beroepsspecifieke vaardigheden en kennis kan beter op de werkplaats worden aangeleerd omdat daar de middelen en de knowhow zijn. De onderdelen waaruit het individuele ontwikkelingsplan bestaat blijven echter gelijk, er dient nog steeds concreet te worden beschreven wat er in een bepaalde periode gaat gebeuren.

Ontwikkelingsfase 4: Nazorgfase

Deze fase valt officieel niet meer binnen de schoolloopbaan van de leerling en daarom kunnen we niet meer spreken van individuele ontwikkelingsplannen. Als ondersteuning richting de oud-leerling en het bedrijfsleven kunnen, wanneer daar behoefte aan is, nog specifieke cursussen worden opgezet. Deze cursussen worden gebaseerd op de ontwikkelingswensen van de oud-leerling en het bedrijf waar de oud-leerling werkzaam is. Centraal staat de persoonlijke ontwikkeling van de oud-leerling binnen het bedrijf en daarom spreken we van persoonlijke ontwikkelingsplannen. Het lijkt een goed idee om de doelen, de werkwijze, de eisen die aan de doelen worden gesteld en de wijze van evaluatie goed te beschrijven, zodat voor alle betrokkenen duidelijk is wat de bedoeling is.

7. Conclusie en aanbevelingen

In dit hoofdstuk wordt, per onderzoeksvraag, beschreven hoe ver het Praktijkonderwijs is gevorderd met de invoering van IOP's in cursusjaar 2005/ 2006. In hoofdstuk 6 worden er aanbevelingen gedaan voor verbeteringen in het onderwijsaanbod en het gebruik van IOP's vanaf het eerste leerjaar Praktijkonderwijs.

Onderzoeksvraag 1:

Hoeveel aandacht besteden de Praktijkscholen aan de voorlichting voor de ouders / verzorgers van toekomstige leerlingen en de (basis)scholen in de regio?

Uit de resultaten komt naar voren dat Praktijkscholen doorgaans veel aan voorlichtingsactiviteiten doen. Alleen of via het samenwerkingsverband geven de Praktijkscholen presentaties aan (basis)scholen in de regio, zodat deze bekend worden met het type onderwijs dat er door de Praktijkscholen wordt gegeven. Door middel van brochures, folders en schoolgidsen staan voor het (basis)onderwijs de doelen die het Praktijkonderwijs met de leerlingen nastreeft nog eens op papier. Specifieke voorlichting aan interne begeleiders en informatief overleg over aanmeldingsprocedures komen minder vaak voor. Aangezien de aanmeldingsprocedure voor het Praktijkonderwijs volgens strakke richtlijnen verloopt, is het een aanbeveling om met de toeleverende scholen te overleggen hoe dit proces zo duidelijk en eenvoudig mogelijk kan verlopen.

De voorlichting richting de ouders / verzorgers komt veel voor, wat tot gevolg heeft dat ouders / verzorgers goed ingelicht kunnen zijn over het Praktijkonderwijs en de zaken die met de aanmelding te maken hebben. De Praktijkscholen besteden met name aandacht aan informatieavonden en aan rondleidingen.

Onderzoeksvraag 2:

Zijn de Praktijkscholen al bekend met het begrip individueel ontwikkelingsplan?

Het individueel ontwikkelingsplan is bij vrijwel alle Praktijkscholen een bekend begrip. Het betekent dat de scholen goed op de hoogte zijn van de veranderingen die zich in het Praktijkonderwijs afspelen. De wijze waarop de Praktijkscholen aan hun informatie over het individueel ontwikkelingsplan komen is divers. Dit heeft als voordeel dat de Praktijkscholen op meerdere manieren aan hun informatie kunnen komen en niet afhankelijk zijn van één organisatie of instelling. Ook zijn zeer veel Praktijkscholen zelf op zoek naar informatie over de vernieuwingen die zich binnen het Praktijkonderwijs afspelen. Dat de Vereniging Landelijk Werkverband Pro hier een belangrijke rol in speelt, blijkt wel uit het aantal Praktijkscholen dat de Vereniging Landelijk Werkverband Pro noemt als een bron voor hun informatie. Dat bekendheid met IOP's en het invoeren van het werken met IOP's twee verschillende zaken zijn, komt duidelijk uit het onderzoek naar voren. Iets minder dan de helft van de Praktijkscholen moet er nog mee beginnen. Het grootste deel

van deze Praktijkscholen heeft al wel plannen ontwikkeld, maar is nog niet toe aan de directe invoering van deze plannen. Daarnaast blijven er Praktijkscholen die zich nog helemaal niet bezighouden met het maken van IOP's.

Het bedenken van concrete plannen en het implementeren hiervan blijkt voor veel Praktijkscholen een moeilijke opgave en daarom is het verstandig om van elkaar te leren. Op deze wijze maken de Praktijkscholen die beginnen niet dezelfde fouten als de Praktijkscholen die al langer werken met individuele ontwikkelingsplannen. Er kunnen regionale en landelijke bijeenkomsten worden georganiseerd waar scholen hun plannen voor de invoering van IOP's met elkaar bespreken. Dit heeft de volgende voordelen: de Praktijkscholen kunnen ideeën op doen van andere Praktijkscholen, de ervaringen kunnen worden uitgewisseld en scholen kunnen van elkaar voorbeelden zien. Vooral van belang zijn voorbeelden die laten zien hoe het onderwijsaanbod kan worden gedifferentieerd met praktische opdrachten voor na te streven competenties. Zodoende hebben de Praktijkscholen die beginnen met het werken met individuele ontwikkelingsplannen niet het idee dat ze er alleen voor staan. De regionale werkverbanden van de Vereniging Landelijk Werkverband Praktijkonderwijs zouden voor deze taak toegerust kunnen worden.

Onderzoeksvraag 3:

Hoe wordt er op de Praktijkscholen gewerkt met handelingsplannen en individuele ontwikkelingsplannen?

Veel Praktijkscholen weten niet wat een Startdocument is, spelen niet in op de wensen en de mogelijkheden van de leerlingen en betrekken de ouders / verzorgers en de leerlingen niet of weinig bij het samenstellen van het onderwijsprogramma. Toch is dit van groot belang bij het werken met individuele ontwikkelingsplannen. Het betekent waarschijnlijk dat de informatie die alle Praktijkscholen hebben ontvangen (en gelezen) niet goed vertaald kan worden naar de onderwijspraktijk. Veel Praktijkscholen vinden het blijkbaar moeilijk om de theorie van vraaggestuurd onderwijs om te zetten naar de praktijk. Het is voor hen niet duidelijk hoe je leerlingen en ouders kunt betrekken bij het formeren van een gevarieerd onderwijsaanbod met keuzemogelijkheden voor individuele leerlingen.

Op de vier scholen van de casestudy, die al wat verder zijn met het invoeren van IOP's, bleek het startdocument waarin de uitgangssituatie van de leerling is beschreven geen belangrijke rol te spelen bij het tot stand komen van het onderwijsaanbod en van IOP's. Bovendien bleek dat er nog geen sprake was van portfolio's waarin leerlingen hun werk of onderwijsresultaten bijhouden.

De scholen uit het survey-onderzoek die IOP's invoeren zijn in twee groepen onder te verdelen: a) scholen die zich vooral richten op een gevarieerd onderwijsaanbod met veel aandacht voor zelfstandig werken van leerlingen en b) scholen die zich meer richten op het ontwikkelen van een systeem van zorg binnen de school en het IOP als leidraad nemen.

In de casestudy komt naar voren dat er (met name in de laatste categorie scholen) gebruik wordt gemaakt van een leerlingvolgsysteem waarin de resultaten van

leerlingen wekelijks worden bijgehouden. Regelmatige coachingsgesprekken tussen de mentor en de leerling vinden op alle vier de scholen plaats, vooral in de informele sfeer. Het uitgangspunt van het beleid voor IOP's is dat het onderwijs inspeelt op de wensen en de mogelijkheden van de leerlingen. Dit ideaal lijkt in zoverre verwezenlijkt te kunnen worden dat de scholen leerlingen laten kiezen uit een gevarieerd aanbod van activiteiten en dat er vanaf de eerste leerjaar mogelijkheid is voor keuzelessen in de praktijkvakken.

Er ligt een belangrijke rol voor het Werkverband, de drie Landelijke Pedagogische Centra (APS, CPS en KPC) en andere begeleidingsdiensten om het werken met IOP's verder te doordenken in haalbare scenario's. De pedagogische centra en de begeleidingsdiensten kunnen de Praktijkscholen ondersteunen bij het maken van de vertaalslag van de theorie naar de praktijk. Op deze wijze krijgen de Praktijkscholen een beter beeld van de mogelijkheden voor het werken met individuele ontwikkelingsplannen.

Onderzoeksvraag 4:

Hoe worden op de Praktijkscholen de prestaties van de leerlingen geëvalueerd?

Het registeren van de prestaties van de leerlingen wordt op de meeste Praktijkscholen goed geregeld. Een leerlingvolgsysteem is op Praktijkscholen aanwezig, hoewel dit meestal bestaat uit overzichten van resultaten van leerlingen en dossiers met specifieke leerlinggegevens. Een volgsysteem gekoppeld aan concrete leerdoelen dat wekelijks wordt bijgehouden, is een minder voorkomend fenomeen. Er is in de scholen beginnend gebruik van portfolio's. Al vinden veel Praktijkscholen het nog wel lastig om te bepalen wat er in het portfolio moet komen te zitten en hoe dit bij de voortgangsgesprekken kan worden gebruikt. Ook vinden op veel Praktijkscholen voortgangsgesprekken met de leerlingen plaats, waarin de vorderingen van en met de leerling worden besproken. Naast deze evaluatie op korte termijn worden de prestatie ook op langere termijn geëvalueerd. Voor de "probleemleerlingen" is er doorgaans maandelijks overleg tussen de verschillende disciplines binnen de school. Alle leerlingen worden gemiddeld twee à drie keer per jaar besproken. Voor de evaluatie op korte termijn (coachingsgesprekken) is het verstandig om de uitkomsten hiervan op papier te zetten. Dit heeft als voordeel dat het zowel voor de leerling, de ouders / verzorgers en de betrokkenen binnen de school duidelijk is wat er is bereikt of wat er veranderd dient te worden in het individueel ontwikkelingsplan. Beoordelingen van gemaakt werk en afbeeldingen van goede werkstukken kan de leerling in een portfolio opnemen zodat de leerling beseft welke vorderingen hij of zij maakt. Het IOP kan op basis van de gegevens in het leerlingvolgsysteem van de docent en het portfolio van de leerling worden ingevuld. De leerling heeft dan ook eigen gegevens voor overleg over zijn of haar nieuw te plannen onderwijs.

Onderzoeksvraag 5:

Wordt er op de Praktijkscholen gedifferentieerd op grond van de wensen en de mogelijkheden van de leerlingen?

De eerste twee schooljaren in het Praktijkonderwijs zijn op veel scholen vrij algemeen van aard en daarom zijn er voor de leerlingen weinig mogelijkheden om zich alvast te gaan specialiseren. De sociale competenties, de algemeen vormende vakken en de praktijkvoorbereidende vakken worden groepsgewijs aangeboden. Dat is ook heel begrijpelijk, omdat de leerlingeninstroom heel divers is en de ene leerling al wel vroeg in de schoolloopbaan een reële keuze kan maken de andere nog niet. Binnen de klas wordt door middel van het lesmateriaal wel gedifferentieerd naar keuze en niveau, maar de leerlingen zijn wel gebonden aan de situatie in de klas. In de eerste twee jaren dienen de leerlingen nu vaak nog alle vakken te volgen of ze nou interesse hebben in die vakken of niet. Ook de oriëntatie op de arbeidsmarkt, hetgeen tot specialisatie kan leiden, komt in de eerste twee schooljaren nog weinig aan bod. Pas in het derde of het vierde schooljaar krijgen de leerlingen de mogelijkheid om zich te oriënteren binnen een bepaalde branche die past bij hun voorkeur en mogelijkheden. Door middel van interne stages en snuffelstages kunnen de leerlingen ervaringen opdoen binnen een bepaalde branche en daardoor worden de leerlingen gestimuleerd om na te denken over de plek waar zij eventueel willen gaan werken. Na de keuze voor een bepaald beroep of een bepaalde branche krijgen de leerlingen veel meer individueel onderwijs dan voorheen. Het klassikale onderwijs voert niet meer de boventoon, maar het geïndividualiseerd onderwijs (gericht op de wensen en de mogelijkheden van de leerling) is nu toonaangevend.

Het blijft erg lastig om te zeggen wanneer de leerling een bewuste keuze kan maken voor een bepaald beroep of een bepaalde branche. Toch lijkt het verstandig om de leerlingen al vanaf het eerste leerjaar in aanraking te brengen met verschillende arbeidsplaatsen, omdat ze zo een beeld kunnen vormen van de verschillende werksituaties en het onderwijsprogramma zo beter in kan spelen op de wensen en de mogelijkheden van de leerlingen. Suggesties zijn in hoofdstuk 6 uitgewerkt op grond van ervaringen op scholen die verder gevorderd zijn met de invoering van IOP's en het gedifferentieerde onderwijsaanbod dat daarvan de consequentie is.

Literatuur

- Blik, H en Harskamp, E. (2005) Kwaliteit van lesmateriaal voor het Praktijkonderwijs. GION: Groningen.
- Huisman – Bakker, M. & Te Braake – Schakenraad, H. (2000), *Het landelijk referentiekader Praktijkonderwijs*, Referentiegroep Praktijkonderwijs in de steigers.
- Huisman – Bakker, M. & Te Braake – Schakenraad, H. (2002), *Startdocument Praktijkonderwijs en de beroepskolom*, Referentiegroep Praktijkonderwijs in de steigers.
- Huisman – Bakker, M. & Te Braake – Schakenraad, H. (2002), *Praktijkonderwijs bouwt verder. Meerjarenplan 2003 - 2007*, Referentiegroep Praktijkonderwijs in de steigers.
- Huisman – Bakker, M. & Te Braake – Schakenraad, H. (2004), *Werkplan 2004*, Referentiegroep Praktijkonderwijs in de steigers.
- Huisman – Bakker, M. & Te Braake – Schakenraad, H. (2004), *Het individueel ontwikkelingsplan (IOP) in het Praktijkonderwijs*, KPC / Referentiegroep Praktijkonderwijs in de steigers.
- Koster, M., Van Houten – Van de Bosch, E.J., Nakken, H. & Pijl, S.J. (2004), *Integratie onder rugzakbeleid*, GION: Groningen.
- OC&W (2002). Toelating Praktijkonderwijs en leerwegondersteunend onderwijs in het schooljaar 2000 – 2001: procedure en criteria bij zij- en neveninstromers, OC&W: Den Haag.
- OC&W (2006). Lumpsumbekostiging voor het praktijkonderwijs. OC&W: Den Haag
- Laarhoven, van A., e.a. (1999), *Aangepaste Basisvorming, werken aan het Praktijkonderwijs*, Vereniging de Samenwerkende Landelijke pedagogische Centra: 's Hertogenbosch.
- Pijl, S.J. & Blaauboer, S.A.A. (1990), *Werken met Handelingsplannen*, GION: Groningen.
- Schaap – Hummel, I. & Rijnberg, E. (2003), *Handelingsplannen in de leerwegen*, CORDYS onderwijstrajecten.
- Schölvink, M. & De Vries, P. (2004), *Een goed begin is het halve werk. Procedurebeschrijving voor Startdocument in het Praktijkonderwijs*, CPS.
- Schröder, C.H.M.L., e.a. (1999), *Handelingsplannen, werken aan Leerwegondersteunend onderwijs*, Vereniging de Samenwerkende Landelijke pedagogische Centra, 's Hertogenbosch.
- Te Braake- Schakenraad, H. en Huisman-Bakker, M. (2004) *Het individueel ontwikkelingsplan (IOP) in het Praktijkonderwijs*. KPC-groep: 's Hertogenbosch

Bijlage 1: Formulier IOP, Praktijkonderwijs Boxtel, 2004

Individueel leertraject					
Naam: Straat: Pc/plaats: Geboortedatum:			Groep : Mentor: Datum:		
<p>Niveau : Als er een intelligentietest afgenomen is kan hier het niveau aangegeven worden. Hulpvraag : Waarom bezoekt deze leerling het praktijkonderwijs en niet het VMBO</p> <div style="display: flex; justify-content: space-between;"> <div style="width: 30%;"> ☐ Remedial teaching: ☐ Sociale vaardigheidstraining: ☐ Logopedie: ☐ Specifiek handlingsplan voor : </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: 60%;"> Is er sprake van één van de vormen van ondersteuning. </div> </div>					
Vakken	Doelen/aandachtspunten	Evaluatie	Toetsen	Cijfer Resultaat	Cijfer Inzet
Persoonlijkheid					
Leerwerk-gedrag	Hierbij kun je denken aan doelen op de gebieden in algemene zin: Werkhouding Taakgerichtheid Concentratie Motivatie Inzet	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig. Geef aan of het doel gehaald is. Op welke wijze dat gebeurt is (als het anders is dan in het doel gesteld) en hoe het verlopen is, als daar speciale zaken te melden zijn.	Geef hier aan op welke wijze je tot een beoordeling komt (denk aan observatielijsten, gedragsvragenlijsten, ervaringen en observaties)	Geef een kwalificering op basis van ervaringen en observaties	Geef hier een cijfer voor de inzet op dit gebied.
Zelfstandigheid	Doelen op aspecten: -Zelfstandigheid van de leerling. Alleen kunnen werken zonder hulp en anderen te storen. In hoeverre kan de leerling zelfstandig met een ander samenwerken. -Initiatieven nemen om informatie te krijgen, waarmee hij vooruit kan komen zonder directe hulp van de leerkracht. -Opstarten bij activiteiten. -Overgang tussen activiteiten / schakelmomenten. -Zelfstandigheid tijdens stage-activiteiten.	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig. Geef aan of het doel gehaald is. Op welke wijze dat gebeurd is (als het anders is dan in het doel gesteld) en hoe het verlopen is, als daar speciale zaken te melden zijn.	Geef hier aan op welke wijze je tot een beoordeling komt (denk aan observatielijsten, gedragsvragenlijsten, ervaringen en observaties)	Geef een kwalificering op basis van ervaringen en observaties	Geef hier een cijfer voor de inzet op dit gebied.
Sociaal-emotioneel	Doelen voor de aspecten: -Sociale relaties en omgang met de volwassenen. -Sociale relaties en omgang met andere kinderen. -Sociale redzaamheid. -Neemt de leerling initiatieven naar anderen? -Hoe gaat de leerling om met kritiek? -Sociale houding tijdens stage.	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	Geef hier aan op welke wijze je tot een beoordeling komt (denk aan observatielijsten, gedragsvragenlijsten, ervaringen en observaties)	Geef een kwalificering op basis van ervaringen en observaties	Geef hier een cijfer voor de inzet op dit gebied.
Gedrag	Doelen op aspecten: -Gedrag van de leerling in de lessen. -Verskil tussen gedrag in theoretische lessen, praktijklessen en stage. -Hoe is gedrag te corrigeren. -Aanpassen gedrag van de leerling aan de omstandigheden (denk bijv. aan respect, fatsoensnormen, schoolregels) -Is er sprake van problematisch gedrag?	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig. Hoe is het gedrag van de leerling in de lessen? Is er verschil tussen gedrag in theoretische lessen en praktijklessen? Is het gedrag goed te corrigeren? Kan de leerling zijn gedrag aanpassen aan de omstandigheden?	Geef hier aan op welke wijze je tot een beoordeling komt (denk aan observatielijsten, gedragsvragenlijsten, ervaringen en observaties)	Geef een kwalificering op basis van ervaringen en observaties	Geef hier een cijfer voor de inzet op dit gebied.

Individuele ontwikkelingsplannen in het Praktijkonderwijs

Theorie					
Nederlands	Op niveau plus (ta/sp/b.l.) deel: Taaiblok deel: Begrijpend lezen: Technisch lezen: indien relevant voor deze leerling. Spelling: Spelling in de lift deel:	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	-Methodetoetsen "Op nieuw Niveau" -Begrijpend lezen: CITO, "Op niveau+" -Technisch lezen: AVI -Spelling: PI-dictee of toetsen "Spelling in de lift".	Geef een cijfer voor resultaten op toetsen of proefwerken.	Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet
Rekenen / wiskunde	Remelka deel: Wiskunde / Moderne wiskunde:	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	-Remelka methodetoetsen -Wiskundetoetsen	Geef een cijfer voor resultaten op toetsen of proefwerken.	Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet
Engels	Clips deel:	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	Methodetoetsen? Beoordeling van de verwerking.	Geef een cijfer voor resultaten op toetsen of proefwerken.	Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet
Wereld-oriëntatie -geschiedenis -biologie -aardrijkskunde -Maatschappijleer -levensbeschouwing	Geschiedenis: Zelfzorg (bio) deel: Wie weet waar? (Aard) deel:	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	-Beoordeling van de verwerking denk aan werkbladen, werkstukken. -Zelf samengestelde toetsen.	Geef een cijfer voor resultaten op toetsen of proefwerken.	Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet
Creatieve vakken	-Muziek -Tekenen -Handvaardigheid	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	-Beoordeling van de verwerking denk aan werkbladen, werkstukken. -Zelf samengestelde toetsen.		
Praktijk					
Algemene verzorging	Vakinhoudelijke doelen en leerwerkgedrag in overleg met vakleerkracht.	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	Beoordeling werkstukken	Cijfer voor werkstukken en (eind)resultaten	Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet
Algemene Technieken	Vakinhoudelijke doelen en leerwerkgedrag in overleg met vakleerkracht.	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.		Cijfer voor werkstukken en (eind)resultaten	Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet
Houtbewerking	Vakinhoudelijke doelen en leerwerkgedrag in overleg met vakleerkracht.	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	Beoordeling werkstukken	Cijfer voor werkstukken en (eind)resultaten	Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet
Schilderen	Vakinhoudelijke doelen en leerwerkgedrag in overleg met vakleerkracht.	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	Beoordeling werkstukken	Cijfer voor werkstukken en (eind)resultaten	Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet
Metselen	Vakinhoudelijke doelen en leerwerkgedrag in overleg met vakleerkracht.	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	Beoordeling werkstukken	Cijfer voor werkstukken en (eind)resultaten	Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet

Individuele ontwikkelingsplannen in het Praktijkonderwijs

				ten	oncentratie, motivatie, inzet
Metaal	Vakinhoudelijke doelen en leerwerkgedrag in overleg met vakleerkracht.	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	Beoordeling werkstukken	Cijfer voor werkstukken en (eind)resultaten	Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet
Magazijn en logistiek	Vakinhoudelijke doelen en leerwerkgedrag in overleg met vakleerkracht.	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	Observatie werkgedrag en attitude en uitwerking opdrachten	Cijfer voor werkstukken en (eind)resultaten	Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet
Detail	Vakinhoudelijke doelen en leerwerkgedrag in overleg met vakleerkracht.	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	Observatie werkgedrag en attitude en uitwerking opdrachten	Cijfer voor werkstukken en (eind)resultaten	Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet
Koken	Vakinhoudelijke doelen en leerwerkgedrag in overleg met vakleerkracht.	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	Observatie en beoordeling werkgedrag, afwerking en resultaat	Cijfer voor werkstukken en (eind)resultaten	Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet
Groen	Vakinhoudelijke doelen en leerwerkgedrag in overleg met vakleerkracht.	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	Observatie en beoordeling werkgedrag, afwerking en resultaat	Cijfer voor werkstukken en (eind)resultaten	Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet
Schoonmaken en groothuis-houding	Vakinhoudelijke doelen en leerwerkgedrag in overleg met vakleerkracht.	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	Observatie en beoordeling werkgedrag, afwerking en resultaat	Cijfer voor werkstukken en (eind)resultaten	Cijfer voor werkhouding, taakgerichtheid, concentratie, motivatie, inzet
Arbeidsoriëntatie					
Theorie	Keuzebegeleidingmateriaal voor het VSO (DOBA) Deel:	Evaluatie verwerking.	Beoordeling verwerking van methode	Cijfer voor werkstukken en (eind)resultaten	
Stage / werk	Geef hier specifieke doelen en aandachtspunten ten aanzien van de uit te voeren werkzaamheden.	Evalueer hier de punten die bij de doelen aangegeven zijn. Doe dat per doel kort en krachtig.	Observatie en beoordeling werkgedrag, afwerking en resultaat		
Schoolloopbaan					
Onderwerp	Leerling/ouders	Leerkracht	Afspraken		
Theorie	Ervaringen en bevindingen van leerling en ouders over theoretische vakken op de school.	Samenvatting ervaringen en bevindingen van leerkracht t.a.v. theoretische vakken.	Afspraken die door leerling, ouders en school samen gemaakt worden ten aanzien van de theoretische vakken. Geformuleerd als doelen.		

Individuele ontwikkelingsplannen in het Praktijkonderwijs

Praktijk	Ervaringen en bevindingen van de leerling en ouders over praktijkvakken.	Samenvatting ervaringen en bevindingen van leerkracht t.a.v. praktijkvakken.	Afspraken die door leerling, ouders en school samen gemaakt worden ten aanzien van de praktijkvakken. Geformuleerd als doelen.
Stage	Ervaringen en bevindingen van de leerling en ouders over stage	Samenvatting ervaringen en bevindingen van leerkracht t.a.v. stage	Afspraken die door leerling, ouders en school samen gemaakt worden ten aanzien van de stage. Geformuleerd als doelen.
Samenvatting / conclusie	Samenvatting van de bevindingen van leerling en ouders.	Samenvatting van de bevindingen van leerkracht.	Samenvatting van afspraken en doelen.
Hobby's, interesses enz.	Wat zijn de hobby's van de leerling.		
Vakkeuze	Welke vakken kiest de leerling.		
Beroepskeuze	Wat is het beroep waarop de leerling zich wil richten.		
Werkervaring van leerling	Heeft de leerling al werkervaring? Deze kan hier aangegeven worden. Ook vrijwillig werk is van belang.		
Verwachtingen/ standpunten ouders t.a.v. school / beroepskeuze	Wat zijn de verwachtingen van de leerling en de ouders ten aanzien van de beroepskeuze? Hoe denken de ouders over de school?		
Opmerkingen, aandachtspunten voor komende tijd	-Zijn er specifieke aandachtspunten die van belang zijn in de komende periode, die nog niet genoemd zijn.		
Lichamelijke aspecten	-Zijn er lichamelijke aspecten, waarmee rekening gehouden dient te worden? -Leveren deze lichamelijke aspecten een belemmering op?		
Afspraken/ conclusies	Geef de afspraken en conclusies naar aanleiding van het bovenstaande.		

Ondertekening

Directeur	Mentor	Ouders	Leerling
.....

Rapport

Naam :	Groep :
Straat :	Mentor:
Pc/plaats :	Datum :
Geboortedatum:	

Vakken	Cijfer Resultaat	Cijfer Inzet
Persoonlijkheid		
Leerwerk-gedrag		
Sociaal-emotioneel		
Motivatie concentratie Inzet		
Zelfstandigheid		
Gedrag		
Theorie		
Technisch lezen		
Spelling		
Nederlands		
Rekenen / wiskunde		
Engels		
Wereldoriëntatie		
-geschiedenis		
-biologie		
-aardrijkskunde		
Praktijk		
Algemene Verzorging		
Algemene Technieken		
Bouw		
Detail		
Koken		
Arbeidstoeleiding		
Zelfbeeld		
Arbeidssimulatie		

Toelichting

Ondertekening

Directeur	Mentor	Ouders	Leerling
.....